

Kelimelerin Göçü: Türkçe Nisbet Eki “-ci’ nin” Şam Bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan) Arap Halk Ağzında Kullanımı Hakkında Bir Araştırma

Dr. Musa ALP

Atıf / ©- Alp, M. (2007). Kelimelerin Göçü: Türkçe Nisbet Eki “-Ci’ nin” Şam Bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin Ve Lübnan) Arap Halk Ağzında Kullanımı Hakkında Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1), 179-226.

Özet- Türkçeye birçok Arapça asıllı kelime girdiği gibi Arapçaya da bazı Türkçe kelimeler girmiştir. Bu çalışmayı, Şam bölgesi dediğimiz (Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan) yörelerinde 2006-2008 yılları arasında yaptık. Bu yörelerde halk lehçelerinde kullanılan Türkçe yapım eki –ci almış yaşayan kelimeleri inceledik. Sadece halkın konuştuğu günlük dilde kullanılan kelimeleri derleyerek ele aldık. Mülakat ve birebir görüşme yöntemi uyguladık. Köküne bakmaksızın Şam Bölgesi halk lehçelerindeki Türkçe –ci eki almış kelimeleri toplayarak değerlendirmeye aldık. İki dil arası (Türkçe – Arapça) karşılıklı kelimelerin göçünü irdeledik. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Arap halk lehçelerinde kullanılan –ci eki almış kelimeler, genel olarak kötü alışkanlık ya da ikinci sınıf kabul edilen meslekler için kullanılmaktadır. Bu tür Türkçe yapım eki –ci almış kelimelerden boyacı (bûyâcî / بُوَيَّاحِي) gibi bazılarının hem kökü hem de eki Türkçe, meşkelci (maşkalci / مَشْكَلْجِي) gibi bazılarının ise kökü Arapça eki Türkçedir.

Anahtar Kelimeler: Şam Bölgesi; Türkçe ek –ci; Kelime Göçü; Arapça; Türkçe; Âmmîce; Fushâ

§§§

1- Giriş

İnsanların diğer insanlardan etkilendiği gibi, onların konuştukları diller de diğer dillerden bir şekilde etkilenir. Diller arası etkileşim, genel anlamda kültürler arası etkileşim olarak da tanımlanabilir. Çünkü dil, aynı zamanda yaşayan kültür demektir. Kelimeler seyyahlar

gibidir, sınır tanımazlar, uzak- yakın demeden başka bir milletin diline girebilir, hatta zamanla girdikleri dilin sık kullanılan kelimeleri hâline gelebilirler.

Dil, bir milleti millet yapan unsurlardan birisidir. Özellikle aynı coğrafyada yaşayan milletlerin dillerinin, diğer komşu dillerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla tarih boyunca birbirine yakın bölgelerde yerleşmiş olan Türkler, Araplar ve İranlıların dilleri olan Türkçe, Arapça ve Farsça, birbirlerini etkilemiş ve kendi aralarında kelime alış verişinde bulunmuştur. Kelimelerin bu tür göçlerini hiç bir güç önleyememiştir. Ancak şu da bir gerçektir ki sadece halkın benimsediği kelimeler göç ettiği yeni diyarda varlığını sürdürebilmiştir. Türkçede, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler olduğu gibi, Arapça ve Farsçada da Türkçe kökenli kelimeler bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda biz, genel anlamıyla Şam bölgesi dediğimiz, Suriye, Ürdün, Filistin (İsrail) ve Lübnan halk lehçelerinde, sonuna Türkçe yapım eki olan “-ci” almış ve Arapçalaşmış kelimeleri tarayarak tespit etmeye çalıştık. Bu amaca yönelik 2006 -2008 yılları arasında adı geçen ülkeleri ziyaret ederek halkla temasa geçtik, onların içinde yaşadık. İlk başta bildiğimiz مَشْكَلْجِي / Meşkelci, يالانْجِي / Yalancı, كَبَابْجِي / kebabcı gibi kelimeleri örnek alıp, birebir mülakatlar yaparak yeni kelimeler tespit etmeye gayret gösterdik. Her tespit ettiğimiz yeni kelimeyi öncekilere ilave ettik. Bu şekilde halk arasında *mülakat yöntemi* ile sorgulama işini sürdürdük. Dolayısıyla görüştüğümüz ana dili Arapça olan insanlara, daha önce elde ettiğimiz kelimeler referans oldu. Onlar da bu kelimelere benzer, sonu *Türkçe yapım eki “-ci”* ile biten bildikleri ya da duydukları kelimeleri söylediler. Elimizde o zamana kadar var olan kelimeleri tanıyıp tanımadıklarını da test ettik. Bildikleri ve bilmedikleri kelimeleri işaretledik. Bu tarama işini genişleterek o kelimenin bölge insanınca tanınıp, kullanıldığı kanaati bizde oluşuncaya kadar devam ettirdik. Bu arada bulduğumuz kullanılan -ci eki almış kelimelerin ne anlama geldiklerini de kendilerine sorarak tanımını yapmalarını kendilerinden istedik. O kelimelerin gerçek anlamlarının yanında mecâzî ya da terimsel anlamları varsa, onları da belirtmeleri talebinde bulunduk. Çalışmamızda verdiğimiz -ci eki almış kelimelerin Arapça tanımları, Arapça sözlüklerde bulunmayabilir, çünkü bu tanımlar halk tarafından yapılmıştır. Zaten çalışmamızda halk lehçeleri esas alınmıştır.

Çalışmamıza Ürdün yöresinden başladık. Daha sonra sırasıyla Suriye, Filistin ve Lübnan yörelerini tarayarak çalışmamızı tamamladık. Bu arada Mısır'a gitme imkânımız oldu. Aynı konuyu orada da irdeledik. Ancak coğrafyanın ve yöre kültürünün farklı olması Mısır'ı araştırmamıza dâhil etmemede etken oldu. Biz bu çalışmamızda zaman zaman dipnotta gerek gördüğümüz durumlarda Mısır lehçesine atıflarda bulunmakla yetindik. Diğer taraftan, çalışmamızı yaptığımız dönem itibarıyla güvenlik sorunu olduğu için Irak yöresine gitme imkânı da bulamadık, dolayısıyla çalışmamıza bu yöreyi dâhil edemedik. Ancak, çalışmamızda görüleceği gibi Irak bölgesi ile ilgili Sadük Masliyah'in kaleme aldığı ve Halim Öznurhan tarafından "*Irak Halk dilinde dört Türkçe Son Ek –Li, Lik, Siz, Çi*" adıyla Türkçeye çevrilmiş "*Erba'u Levâhik Turkiyye fi'l-Luğati'd-Dâriceti'l-'Irâkıyye*" adlı makalesine yer yer atıflarda bulunduk.

Türkçe –ci eki almış Arap lehçelerinde kullanılan kelimelerin Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Kuveyt gibi Arap Yarımadası ülkelerinde; Libya, Tunus, Cezayir, Fas gibi resmî dilleri Arapça olan diğer Afrika ülkelerinde de araştırılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz. Zira çeşitli vesilelerle yukarıda saydığımız ülke vatandaşı olan üniversite öğretim elamanları ve öğrencileri ile temaslarımız oldu. Bu temaslarımızda onlara da kendi lehçelerinde Türkçe –ci eki almış kelimelerin var olup olmadığını sorduk ve beklemediğimiz bir şekilde birçok kelimeyi onların da kullandıklarına şahit olduk¹. Bu sebeple adı geçen ülkelerin de araştırmacılar ve dilciler tarafından taranması gerektiğine inanıyoruz.

Araştırmamızı yaptığımız ülkelerin bütün şehirlerini tarama imkânımız olmadığından imkânlarımız ölçüsünde ulaşabildiğimiz şehirleri taramaya çalıştık. Şehirde yaşayan insanlarla mülakat yaptığımız gibi, köy halkı (bedevî ve fellâh) ile de görüşmeye çalıştık. Bu sayede araştırmamızın genelleme imkânına sahip olmasını amaçladık. Net bir sayı belirleyemedik, ancak her ülkeden çok sayıda kişi ile birebir görüşme yaptık ve bu kişileri, mümkün mertebe her yaştan ve her meslek erbabından oluşturmaya çalıştık.

---

¹ Irak, Mısır, Cezayir, Tunus, Libya, Fas, Yemen, Sudan gibi diğer Arap ülkelerinde kullanılan Türkçe yapım eki–ci almış bazı kelimeler için bkz. Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 29 vd.

Ülkelere göre mülakat yaptığımız insanların yaşadığı bölgelerin dağılımını genel hatlarına şu şekilde oluşturduk:

Ürdün: Amman, Zerkâ, İrbid, Ramsa, Mefrak, Akabe, Aclûn, Ceraş ve Salt şehirlerinde yaşayan halk ile Umm Kays, Petra, Aydûn, Sarîh gibi bazı küçük yerleşim birimlerinde yaşayan çiftçi ve bedevîlerle görüşmeler yaptık.

Suriye: Şam, Der'a, Humus şehirleri ile Şam'ın bazı köyleri. Suriye'de Türkiye'ye çok yakın olan ve çok sayıda Türk asıllı vatandaşın yaşadığı Halep başta olmak üzere Humus'tan başlayarak Türkiye sınırına kadar olan bölgeyi araştırma konumuzun dışında tuttuk. Çünkü buradaki Araplar Türklerle çok içi içe yaşamaktadırlar. Bu yüzden çalışmamızı genellemede sakıncalı olacağını düşündüğümüz için bu bölgelerde tarama yapmadık. Kanaatimizce Suriye'nin; Humus, Hama, Halep ve Lazkiye şehirleri başta olmak üzere diğer yörelere göre Türklerin daha çok sayıda olduğu yerler müstakil bir çalışma konusu yapılmalıdır.

Filistin: Küdüs, Telaviv; Hayfa, Tabariya ve Ürdün sınırına yakın bazı köyler. Özellikle Arapça bilen Yahudilerle de mülakat yapmaya özen gösterdik.

Lübnan: Lübnan'da şartların olumsuz olması sebebiyle sadece Beyrut şehri ile güvenli bulduğumuz bazı kenar mahallelerinde araştırma imkânı bulabildik. Bunun yanında Lübnan'a komşu ülkelerde yaşayan Lübnanlılarla birebir mülakat yapma fırsatı bulduk.

Biz bu çalışmamızda halk ağzında yaygın olan -kökünün Türkçe ya da Arapça olmasına bakmaksızın- Türkçe yapım eki *-ci* almış kelimeleri derlemeye ve değerlendirmeye çalıştık. Bu kelimelerin pek çoğu yazı dilinde (fushâ / resmî dil) bulunmamaktadır. Yani temel Arapça sözlüklerde bu kelimelere sık rastlanmaz. Ancak bazı halk dili ile yazılmış tiyatro oyunları ve sinema filmlerinde bu tür kelimelerin var olduğuna şahit olmaktadır. Fakat son dönemlerde hızlı bir şekilde gelişmiş olan internette *-ci* eki almış kelimelerin tamamına yakınına rastlamamız mümkündür. Bundan dolayıdır ki konunun iyi anlaşılması için zaman zaman internet adreslerini de referans olarak vererek halk dili kullanılmış metinleri aldık, fakat fasih Arapçadaki karşılığını da yazarak Türkçeye tercüme ettik.

Tespit ettiğimiz her kelimenin halk tarafından Arapça olarak yapılan tanımına kısaca yer verdikten sonra, hangi ülkede kullanılmakta ise o ülkenin ismini harfle sembolize ederek

parantez içinde gösterdik. ر = Ürdün; س = Suriye; ف = Filistin; ل = Lübnan. Daha sonra da ulaşabildiğimiz kadarıyla o kelimenin kökünü, önceki anlamı ile varsa yeni kazandığı anlamı çeşitli kaynak ve metinlerden istifade ederek bulmaya çalıştık. Konumuz halk dili olduğu için sanal ortamında kullanılan kelimelerin geçtiği metinleri de zaman zaman referans aldık.

Bu arada Arapçada son harfi ج / cim ile biten birçok kelime ve türevlerinin var olduğunu da hatırlatmak yerinde olacaktır. Son harfe göre yazılmış olan İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab* adlı sözlüğünün *cîm* / ج maddesinde 400 civarında ana başlık hâlinde farklı kelime mevcuttur. Her kelimenin de ortalama 20 türevinin (müştak) var oluşunu kabul edersek sonu ج / cim harfi ile biten 8000 civarında ismin varlığından söz edebiliriz². Bu tür kelimeler, şeddeli bir nisbet yâ / يّ sı alarak eğr ismi mensûb olarak kullanılıyorsa sonu مَنهَجْ kelimesine nispetle مَنهَجِي de olduğu gibi Türkçe yapım eki olan -ci'ye benzeyebilir. Bu yüzden, karışıklığa neden olunmaması için özen gösterilmeli, gerektiğinde kelimenin aslının tespiti için sözlüklere müracaat edilmelidir. Ayrıca, batı dillerinden Arapçaya geçerken sonu cî / جي'ye dönüşen bazı kelimeler vardır. Bunlar, özellikle bilim ifade eden باثولوجي / bâtulûjî (patoloji) / بسيكولوجي / bisîkûlûjî (psikoloji) / زولوجي / zûlûjî (zeoloji) gibi Türkçeye loji; Arapçaya da lûcî / لوجي şeklinde aktarılmış kelimeler olup, ilk bakışta sanki sonuna Türkçe yapım eki – ci almış gibi görünmekte oldukları unutulmamalıdır.

2- Arapça- Türkçe Dilleri Arasında Karşılıklı Kelime Göçü

Genellikle diller ile toplumlar arasında sıkı bir ilişki bulunur. Dil, bir milletin kültür hareketleri ile doğrudan ilgili olduğu gibi, başka toplumlarla olan kültür ilişkilerinin de büyük ölçüde etkisinde kalabilir.

Diller arası etkileşim bağlamında konumuzun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını düşündüğümüzden dolayı, Türkçe-Arapça arasındaki etkileşim üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Türkçenin, Arapçadan fazlaca etkilendiği bir gerçektir³. Belki de ilk zamanlar dinî içerikli kelimeler alınarak dinin daha iyi anlaşılması amaçlanmış, fakat zamanla bu söz-

---

² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut 1411 / 1990, II / 205-402.

³ Türkçe ile Arapça arasındaki karşılıklı etkileşim konusunda geniş bilgi için bkz. Musa Yıldız, "Türkçe ve Arapça Arasındaki Karşılıklı Etkileşim", Nüsha - Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: VI, Sayı: 23, Bahar 2006, s. 7-37.

cükler, gündelik konuşmaya varıncaya kadar hayatın diğer dallarına da girmiştir. Hâlâ günümüz Türkçesinde bile yüzlerce Arapça asıllı kelime bulunmaktadır. Yani çeşitli yollarla Türkçeye, Arapçadan çok sayıda kelime girmiştir.

Arapçaya, dilimizden transfer olan kelimeler, *askerî, siyasî, ekonomik, sosyal vs. içerikliler* olarak çeşitli bölümler altında incelenebilir. Zamanla bu kelimelerin bazıları unutulmuştur. Fakat sonuna Türkçe yapım eki *-ci* alan birçok kelime hâlâ Araplar arasında, özellikle de Şam bölgesi halk lehçelerinde kullanılmaktadır.

Arapçaya, Türkçeden geçen ve hâlâ kullanılan sonunda Türkçe yapım eki *-ci* alan kelimelerin kalıcı olmasının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Arapçanın Fonetik Özelliklerine Yakın Olan Kelimeler

Her dilin kendine özgü ses ve şekilleri vardır. Türkçede med harfleri dediğimiz uzatma işaretleri bulunmamakla beraber, Arapçada uzatmalı harf içeren kelimeler ve buna bağlı olarak çeken sesler oldukça fazladır. Türkçe yapım eki *-ci'nin*, Arapçanın bu fonetik özelliklerine uyduğunu görüyoruz. Bizdeki büyük ve küçük sesli uyumuna uygun olarak sonuna; *-ci; cı; cu; cü; çî; çî; çu; çü* eki almış kelimerin tamamı Arapçaya uzatmalı *-cî / جى* şeklinde aktarılmıştır. Haddi zatında, bu ekler eski Türkçede (Osmanlıca) şu anda Arapçada kullandığı gibi yani *جى / cî* şeklinde yazılmaktaydı. Kahveci *قَهْوَجى* / kahvecî; kunduracı *كُنْدَرَجى* / kundercî; *نُوبَطَجى* / nûbatcî örneklerinde olduğu gibi.

Esasen Türkçe *-ci* eki alan ve Arapçada kullanılan kelimelere baktığımız zaman sonuna *cu; cü; çu; çü* eki almış kelimelerin fazla kullanılmadığına şahit olmaktayız. Bunun bir tesadüf olmadığı kanaatindeyiz. Bu, Arapların, Türklerden sadece sonuna *-cı; -ci; -çî; -çü* eki olan kelimeleri duydukları anlamına gelmez. Şüphesiz onlar, sonuna *cu; cü; çu; çü* olan kelimeleri de duymuşlardır. Fakat anladığımız kadarıyla, Araplar, ilk etapta kendi dillerinin fonetik özelliklerine sahip yabancı kelimeleri daha kolay benimseyerek kullanmaya başlamışlardır.

b- Arapçada (Halk Dilinde) Bir Boşluk Dolduran Kelimeler

Bütün diller yeni durumlara ya da ihtiyaçlara göre kelime üretir. Ne var ki halk bazen bu türetilen yeni kelimeleri kullanmak yerine diğer dillerden kelimeleri hazır olarak alır ve kullanır.

Kendi dillerinde aynı anlamı ifade edebilecek kelimeler olduğu halde Araplar, meslek ya da bir sıfat veya huy bildiren sonuna *-ci* eki almış kelimelerden bazılarını Türkçeden alarak kullanagelmışlerdir. Zaman içinde birçok kelime Türkçeden Arapçaya geçmiş olmasına rağmen bunlardan bazıları yaşamlarını sürdürebilmiştir. Çünkü o kelimeler nakledildikleri yeni dilde farklı bir ihtiyaca cevap vermektelerdir. Halk kendi dillerine başka dillerden geçen kelimeleri kullanmaya özellikle önem göstermiş olabilir. Belki de bu tür farklı bir kullanım ile yerine göre övme ya da yerme, bazen de utanma gibi farklı duyguların kolayca ifade edilmeleri için kendi dillerindeki kelimeyi değil de başka dilden ödünç aldıkları kelimeyi kullanmak istemişlerdir. Hatta bazen kendi dillerinde var olan bir kelimeye yabancı bir ek getirerek yeni bir anlam ifade etmesini sağlamışlardır⁴.

3- “-Ci / جي” EKİ ÖRNEĞİ

a- Türkçe Yapım Eki Olarak “Ci / جي”

Türkçede isim ve fiil kökleri, temelde iki ayrı gramer sınıfını temsil ederler ve ayrı ayrı ekler alabilirler. Bu yüzden ekler de *isme ek* ve *fiile ek* diye ikiye bölünebilir⁵. “-Ci yapım eki” isim ve fiillerin sonuna getirilerek temelde kök anlamı olan fakat yeni bir anlam ifade eden kelimeler türetilir.

İsimden türeyenlere örnek: Keman, keman-cı.

---

⁴ Türkçede, insan uzuvlarının herbirinin adı olmasına rağmen, bazı organların yabancı kelimeler ile ifade edildiğini görmekteyiz. Buna, erkek cinsel organı için “*zeker*”, kadın cinsel organı için “*ferc*” kelimelerini örnek olarak verebiliriz. Ayrıca, İsrail’de bulunduğumuz sırada bazı İsrail vatandaşları ile bu konuyu konuşma fırsatı bulduk. Onlar da küfür ve sövme bildiren tabirleri kendi dillerindeki ifadeler yerine özellikle Arapçadan alınmış kelime ya da kelime gruplarını tercih ettiklerini söylediler. Bu konuyu İbranicede uzmanı olan Yermouk Üniversitesi Arap Dili Öğretim Üyesi Dr. Abdulhamid al-Aktaş ile de müzakere ettik ve o da aynı sonuca vardığını çeşitli örneklerle açıkladı.

⁵ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara 1998, s. 148.

Fiilden türeyenlere örnek: Almak, al-ı-cı.

“-Cı” eki Türkçenin en verimli üretim eklerinden biridir. Esas ve kökü itibarıyla adlardan “kılıcı” adı yapmaktır. Zamanla bu ekin anlam alanı genişlemiştir. Bu alanlar şu şekilde sıralanabilir⁶.

1- Bazı nesnelere uğraşanı, onu yapanı, satanı vs. gösteren sanat ya da meslek adları: Demir, demir-cı; boya, boya-cı; iş, iş-çi; süt, süt-çü.

2- Bir nesne ile daha başka türlü ilişkiyi gösteren adlar: Yol, yol-cu; göz, göz-cü; ara, ara-cı; sol, sol-cu; kira, kira-cı.

3- “-Cı” eki, bazı ad ve sıfatlara gelerek kişinin bir şeye alışkanlığını gösteren adlar yapar: Yalan, yalan-cı; şaka, şaka-cı; ucuz, ucuz-cu; akşam, akşam-cı.

Ayrıca bu ek, sıradan bir çekim eki gibi her ismin sonuna gelerek onu seveni, adet edineni gösterebilir: Osman *pilavcıdır* (pilavı sever). Sen fazlaca *uykucu* oldun (uykuyu sevmeye başladın), gibi.

4- Bir düşüncenin, bir inanışın sahibinin taraflılığını gösteren sıfatlar yapmaya yarar: Ülkü, ülkü-cü; akıl, akıl-cı; halk, halk-çı; İslam, İslam-cı; Mao, Mao-cu.

5- *-Cı kılıcı eki* ile yer adı yapılabilir: Demir, Demir-cı; ayran, Ayran-cı; yağ, Yağ-cı-lar; akın, Akın-cı-lar; bostan, Bostan-cı.

-Cı eki, eskiden beri Türkçede çok işlek olarak kullanılan fiilden isim yapma eklerinden biridir. Fonksiyonunda çokluk, aşırılık, devamlılık vardır. Al-ıcı; yap-ıcı; sat-ıcı; yüz-ücü; düşün-dürücü; geç-ici gibi. Bu ek daha çok, yapma bildiren fiillerle kullanılmaktadır. Meslek sahipleri için bu ekle yapılan isimler kullanılır⁷.

---

⁶ Geniş bilgi için bkz. Banguoğlu, a.e., s.162-163. Ayrıca bkz. Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yayınları, 4.Basım, Ankara 1998, s. 288.

⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981, s. 191; Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılab Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998, s.115. Ayrıca -ci ekinin Irak halk dilinde kullanımını ve işlevleri için bkz. Sâdık Masliyeh, *Erba'u Levâhik fi'l-Luğati'd-Dâriceti'l-'Irâkıyye* (el-Kermil, Ebhâs fi'l-Luğa ve'l-Edeb, 1996, Hayfa, Sayı:17, ss. 157-167) Çeviri: Halim Öznurhan, *Bilimname*, 2004 / 1, Kayseri, Sayı:IV, ss.133-141.

-Ci eki, Eski Türkçede, -ı-ğçı; -i-gçı; -guçı, -güçi şeklinde idi. Bu şekillerin ise fiilden isim yapma ekleri -ğ; -g ve -gu; gū ile isimden isim yapma eklerinin, -çı ve -çi'den meydana geldikleri anlaşılmaktadır. Batı Türkçesinde eklerin sonundaki ve başındaki ğ ve g düşmüş; böylece ek, Eski Anadolu Türkçesine -uçı ve -üçi şeklinde geçmiş, sonradan ç'nin sedalılışması ve yuvarlak vokalin düzleşmesi ile -ıcı ve -ici şeklini almış; son zamanlarda vokal bağlanarak bugünkü çok şekilli hale gelmiştir⁸. Burada şunu da belirtelim ki -ci ekinin sekiz şekli Türkçenin son devirlerine aittir. Bu şekiller bir taraftan vokal, bir taraftan da konsonant uyumu ve sedalılışması sonucu çıkmıştır. Eski Türkçede ekin sadece -çı ve -çi şekilleri vardır. "C" sesi esas itibarıyla Türkçede ç sesinden türemiş yeni bir sestir. Eski Türkçede bu ekin c'li şekilleri olmadığı gibi yuvarlak vokalli şekilleri de yoktu. Bek-çi; yama-çı; ok-çı; göz-çi gibi. Hatta bugün bile teşekkülü eski devirlerde olan kışeleşmiş *el-çi* gibi çok nadir bazı kelimelere rastlamak mümkündür⁹.

b- Şam Bölgesi Lehçelerinde Kullanılan "-ci" Eki Almış Kelimeler

1- إخوانجي / İhvancî:

شخص منتسب إلى منظمة " إخوان مسلمين"، و الذي يحب الآخرين. (ر،س،ف،ل)

"İhvân-ı Müslimîn" teşkilatına üye kişilere verilen bir ad olarak sözlük anlamından çok terim olarak kullanılmaktadır. Bu anlam Lübnan'da pek yaygın değildir. Ayrıca dost yanlısı, arkadaşlarını seven gibi genel anlamında kullanılmaktadır. Hatta bu anlamda internette *ikhwangy* gibi¹⁰ siteler bile bulunmaktadır.

İhvancî, kardeş anlamına gelen أخ kelimesinin çoğulu olan إخوان'den¹¹ türetilmiştir. Araya bir kaynaştırma ن / nûn'u getirilerek sonuna Türkçe yapım eki جي / cî eklenmiştir. Ya da أخ kelimesinin başka bir çoğulu olan إخوان kelimesindeki elif / ا, hazfedilerek جي / cî eklenmiştir. Arapça aslı hangi şekilde olursa olsun, netice itibarıyla bu, kökü Arapça eki

---

⁸ Bkz. Ergin, a.e., s. 191.

⁹ Koç, a.e., s.115.

¹⁰ Bkz. www.ikhwangy.com

¹¹ Ebû Nusayr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Tahkik: Şihâbuddin Ebû Ömer, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1418 / 1998, II / 1651.

Arapça aslı hangi şekilde olursa olsun, netice itibarıyla bu, kökü Arapça eki Türkçe olan bir kelimedir.

2- بَصْمَاجِي / بَصْمَاجِي / Basmacı:

شخص يختم بأصابعه لأنه لا يستطيع التوقيع. (ر،س،ف،ل)

Bu kelimenin kökü olan / باصمة، بصمة، nin aslı hakkında ihtilaf vardır. Damgalamak, mühürlemek, bir şey üzerinde iz bırakmak gibi¹² anlamlara gelen بَصْمَة – بَيِّصُم – بَصَمَ fiilinden türediği dolayısıyla Arapça olduğu iddia edilmekle beraber biz klasik Arapça sözlüklerde بَصَمَ şeklinde *basmak* anlamına gelen bir kelimeye rastlayamadık¹³.

Ancak en eski Türkçe lügat kabul edilen Divanü Lügati't-Türk'de 'bastı' maddesinde şu bilgiler yer almaktadır:

أر قيزغ “ أر قيزغ bastı: بَسْدِي بُرْتُ بَسْدِي anı burt bastı = onu karabasan (kâbus) bastı”; “ أر قيزغ er kızığı bastı = adam kızı bastı, üzerine çöktü, çullandı”; “ اِت كِيغني بَسْدِي it keyigni bastı = köpek avı bastı ve yıktı; (بَسْمَاقُ - بَسَارُ püser – püsmek) anlamlarına geldiği belirtilmektedir¹⁴. Ayrıca çağdaş sözlüklerde de “basma” kelimesinin Arapça olduğuna dair herhangi bir açıklamaya rastlayamadık. Bunun yanında “basmak” fiilinden türemiş basmacı, basmahane, basmakalıp, bastı, bastık, bastır, bastırma, gibi türev konumunda birçok Türkçe kelimenin de var olduğu bir gerçektir¹⁵. 18. yüzyılda Müstakim-zade Süleyman Sadeddin Efendi tarafından hazırlanmış olan *Mecelletu'n-Nisâb* adlı sözlükte de ilk basma işini yapan kimseye verilmiş bir ad olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶. Ayrıca Arapçalaşmış (muarreb) isimler sözlüklerinde de

¹² Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-'Arabiyyu'l-Hadîs / Arapça-Türkçe Sözlük* (H.Wehr'in *A Dictionary of Modern Arabic* (1961) adlı sözlüğü esas alınarak hazırlanmıştır.) Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 58.

¹³ Bkz. *es-Sihâh*, II / 1389; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2003, I / 434.

¹⁴ *Divânü Lügati't-Türk Tercümesi*, Çeviren: Besim Atalay, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1992, s. 10.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. D.Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 1996, s.114-115.

¹⁶ Bkz. Müstakim-zade Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletu'n-Nisâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları (Tıpkıbasım) Ankara 2000, s.131.

basma kelimesinden türemiş بِصْمِي; بِصْمِي; بِصْمِي; بِصْمِي; بِصْمِي gibi bazı kelimelerin aslının Türkçe olduğu belirtilmektedir¹⁷.

Bize göre "basmacı" kelimesi Türkçedir. Çünkü eğer bu, bazı Arap dilcilerinin iddia ettikleri gibi بِصْم *fiilinden* türemiş Arapça bir kelime olsaydı sonuna Türkçe yapım eki olan ve meslek ya da bir işin devamlı yapıldığını belirtmek için fiillerin veya isimlerin sonuna gelen "-ci" eki getirilerek yapılmış hali Araplar arasında kullanılmazdı. Bunun yerine بِصْم *fiilinden* türemiş بِاصِم gibi bir ism-i fâil ya da herhangi bir sıfat-ı müşebbehe kalıbı kullanılırdı. Özellikle Şam bölgesinde, yani şimdiki Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan'da ortalama beş asır Osmanlı Türk hâkimiyeti sürmüştür. O devirlerde okuma yazma bilenlerin sayısının yok denecek kadar az olduğu göz önüne alınırsa, resmi kayıtlarda, özellikle de tapu sicillerinde insanların, imza yerine parmak basmalarını sağlamakla görevli kişilerin bulunması kaçınılmazdır. Umumiyetle bu kişilerin Türk oldukları ve Türkçe konuştuklarını varsayarsak, onların kendilerini "basmacı" olarak adlandırmaları kadar doğal bir şey yoktur. Dolayısıyla yöre halkının da bu ismi duyarak öğrenmiş ve zamanla kullanmaya başlamış olması kuvvetle muhtemeldir. Hatta şu an bazı sözlüklerde yer alan بِصَمَّ fiili de Türkçe "basma" isminden esinlenerek Arapçalaşmış bir fiil olabilir. Zira bu fiilin ses yapısı Arap Dilinin ses yapısına da uymaktadır. Dolayısıyla biz, aslı Türkçe olan bir isimden Arapça bir fiil icat edildiği görüşündeyiz. Âmmice dediğimiz bazı günümüz halk lehçelerinde, "basmacı / بِصْمِي" tabiri "ümmî / okuma yazma bilmeyen" anlamında kullanılmaktadır¹⁸. Bu kelimenin ümmî anlamına geldiğine dair internette birçok kullanıma rastlamak mümkündür.

شخص بِصْمِي لا يعرف كيف يكتب اسمه بشكل صحيح

"Basmacı; adını nasıl doğru yazacağını bilmeyen kişidir¹⁹."

رد رجل مسن: "انا يا عم ما عرفش حاجة - انا رجل بِصْمِي - ولا أعرف دستور ولا أم الخول " ...

---

¹⁷ Bkz. Muhammed b. Zübeyr (Komisyon) *Mevsûatu's-Sultân Kâbûs li-Esmâ'il-'Arab, Sicillu Esmâ'il-'Arab*, Beyrut 1411 / 1991, II / 1209-1210.

¹⁸ *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 1209; Ayrıca bkz. Ghazi Abdallah, *Türkçenin Ürdün ve Suriye Lehçeleri Üzerindeki Etkisi*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990, s.23.

¹⁹ Metin için bkz. www.alskhar.com 12.12.2007.

“Yaşlı adam şöyle cevap verdi: ‘Amcacığım, ben hiçbir şeyden anlamam –ben ümmî (basmacı) bir adamım- kanundan manundan ne anlarım...²⁰”

بالفعل ما نحن الا بصمجي يوقع بدون ان يقرأ شيئاً وكاننا اميين . والاسباب كثير ’.....

“Biz hiçbir şey okumadan imza atan basmacıdan başka bir şey değiliz, sanki biz ümmiyiz (okuma yazma bilmeyiz). Sebepleri çok....²¹ “

Aynı anlamıyla Mısır'da da kullanılmakta olan basmacı / باصمجي kelimesi²², Farsçada da Arapça ve Türkçedeki anlamıyla بسماجی ve باسمه چی şeklinde hattıyla kullanılmaktadır²³.

3- Bustancî / بُستَاجِي / بسطَاجِي:

شخص يعمل في البساتين و المزارع. (ر،س،ف،ل)

Bağ, bahçe, bostan gibi anlamlara gelen bustân / بستان²⁴, aslı Farsça olan bir kelime-dir²⁵. Bu haliyle Türkçeye de Arapçaya da Farsçadan geçmiştir²⁶. Fakat Türkçe yapım eki –ci aldıktan sonra bostancı / بستانجي kelimesi Arapçaya Türkçeden, Türkçe bir kelime olarak girdiği gibi²⁷ بستانجي şeklinde tekrar Farsçaya da geçmiştir²⁸.

Araplar arasında sıkça kullanılan bustancî / بستانجي kelimesinin بسطَاجِي، بستانجي، بستانجي şeklinde normal anlamında ya da bazı kişilerin soyadı (lakabı) olarak kullanıldığına da şahit olmaktayız²⁹. Geniş bir kullanım alanı bulmuş olan bustancî / بستانجي

²⁰ Metin için bkz. www.egyptiantalks.org 12.12.2007.

²¹ Metin için bkz. www.alsakher.com 12.12.2007.

²² Bkz. Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, s. 39

²³ *A Persian Dictionary*, I / 358; Arif Etik, *Farsça-Türkçe Lûgat*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1968, s.64.

²⁴ Bustancî kelimesi diller arasında transfer olan kelimeler için güzel bir örnektir. Farsça aslı بستان olan kelime, Türkçeye girdikten sonra بستانجي şeklini almıştır.

²⁵ *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 1196.

²⁶ Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayınevi, 20.Baskı, Ankara 2003, s. 119. بستان kelimesinin muarreb olduğuna dair ayrıca bkz. Muhammed el-Emîn b. Fadlullah el-Muhibbî, *Kasdu's-Sebîl fimâ fi'l-Luğati'l-'Arabîyyeti mine'd-Dahîl*, Tahkîk: Osman Mahmud es-Sînî, Tevbe Yayınevi, Riyad 1415 / 1994, (I-II) I / 280; *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, I / 256, 257.

²⁷ *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, I / 257.

²⁸ *A Persian Dictionary*, I / 529.

nıldığına da şahit olmaktadır²⁹. Geniş bir kullanım alanı bulmuş olan bustancî / بستانجي kelimesinin Irak lehçelerinde de yaygın olduğu belirtilmektedir³⁰.

Bustancî / بستانجي kelimesi, resmi dairelerde bahçe işleri ile uğraşan bahçıvan anlamına da kullanılmaktadır. Bu kullanım şu şekilde gazete ve dergilere kadar girmiştir. Avrupa'daki Iraklıların durumlarından söz eden bir yazıda şu ifadeler yer verilmiştir:

...من رتبة عقيد فما فوق مما جعل الكثير من رجال الأمن يتوسطون للحصول على منصب
دبلوماسي في سفارة عراقية خارج الوطن حتى برتبة " بستانجي " !!..

"... albay hatta daha yukarı rütbeli güvenlik görevlilerini, yurt dışında bahçıvan (bustancî / بستانجي) bile olsa Irak Büyükelçiliklerinde diplomatik bir görev almak için torpil aramaya itmektedir³¹." Metinden de anlaşılacağı üzere, önceden daha muteber bir meslek sahibi olan kimselerin, şartların değişmesi sonucunda, bahçıvanlık gibi daha az muteber bir meslek aramaktadır.

Aynı şekilde ailesinden bahsederken bir Filistinli genç şu ifadeleri kullanmaktadır:

أبوي ما قدر يعيش بعين الحلوة، كان يقعد بفلسطين أشهر يشتغل بستانجي عند يهودي من
طبريا، ويجي يزورنا بعين الحلوة.

"Babam, Ayn Halwa'da yaşayamadı. O, Filistin'de birkaç ay oturdu, Taberiye'de bir yahûdinin yanında bahçıvanlık (bustancî / بستانجي) yapar, bizi Ayn el-Helwa'da ziyarete gelirdi"³².

²⁹ Firâs Tayyib tarafından hazırlanıp internette neşredilen "Dimeşk'te Valilik Yapanlar" adlı bir makalede 1772-1773 yıllarında Şam'da valilik yapan Hafız Mustafa Bostancı isminde birinin olduğundan bahsedilmektedir. Bkz. [www.hakam.net / family](http://www.hakam.net/family) 13.12.2007. Ayrıca bostancı / بستانجي şeklinde kullanım için bkz. www.cultural.org.ae; [www.sama3y.net / vb](http://www.sama3y.net/vb), [www.almustaqbal.com / stories](http://www.almustaqbal.com/stories). 13.12.2007. Bostancı / بستانجي için bkz. [www.scoutsarena.com / photo](http://www.scoutsarena.com/photo); [www.dalilalkitab.net / books](http://www.dalilalkitab.net/books); [www.nesasy.org / content](http://www.nesasy.org/content); www.articles.abolkhaseb.net; Bostancı / بستانجي şeklinde kullanım için bkz. [www.jawalat.com / member](http://www.jawalat.com/member), [www.ghrib.net / vb](http://www.ghrib.net/vb), [www.afalake.ma / archive](http://www.afalake.ma/archive), Bostancı / بستانجي için bkz. [www.akhersaa-dz.com / read](http://www.akhersaa-dz.com/read); [www.rauwadalkashafa.com / pages](http://www.rauwadalkashafa.com/pages), [www.majdah.maktoob.com / ub](http://www.majdah.maktoob.com/ub) 13.12.2007.

³⁰ Bkz. "Erba'u Levâhik", Bilimname, Sayı:IV, 2004 / 1, s. 138.

³¹ Makalenin tamamı için bkz. Câsim el-Mutay, *el-Hivârü'l-Mütemeddin*, Sayı: 1106, 11.02.2005, [www.rezgar.com / debat](http://www.rezgar.com/debat) 13.12.2007.

³² Yazının tamamı için bkz. [www.jalili48.com / pub / ar](http://www.jalili48.com/pub/ar) 13.12.2007.

4- بلطجي / بلطجي / Baltacı:

رجل الإطفاء يحمل في يده بلطة لإطفاء الحريق، و مجازيا شخص يسبب المشاكل على الناس، قريبة في المعنى الى مشكلجي لكنها أقوى منها. بلطجي صاحب مشاكل وعنيف في مشاكله.
(ر،س،ف،ل)

Baltacı / بلطجي، Türkçe bir kelime olup, *baltanın* –ci yapım eki almış hâlidir³³. Balta / بلطة kelimesi ise Arapça فأس anlamına gelen muarreb bir kelimedir³⁴. بلطجي، Araplar arasında iki anlamda kullanılmaktadır. İlki gerçek anlamında; yangın söndürmede kullanmak üzere balta taşıyan itfaiye eri. İkincisi mecaz anlamında; insanlara özellikle de konuşması ile sıkıntı veren, sorun çıkaran meşkelci / مشكلجي anlamına yakın anlamda. Nitekim ikinci anlamına şu örneği verebiliriz:

هذا الطالب رأيته بعيني يعامل وكأنه مجرم بلطجي حرامي . ولكن لم يكتفوا بهذا بل قالوا له يا عم إنت جاي تتبلطج علينا .

Yukarıdaki metinde baltacı / بلطجي; suç işleyen (مجرم) ve kötülük yapan (حرامي) ile aynı, başkalarına eziyet eden anlamında olumsuz olarak kullanılmıştır³⁵. Dahası, Arapçalaşan baltacı / بلطجي isminden fiil türetilerek تبلطج يتبلطج / başkalarına sıkıntı vermek, anlamında Araplar arasında kullanılmaktadır³⁶.

محمد مدير البحث الجنائي باب يرعى عصابات فعلا النهم عنده المال لا يرتبطه بالقانون ارتباط انه بلطجي بكل ما تحمله المعنى

Yukarıdaki metinde de baltacı / بلطجي kelimesi, suç işleyen, insanlara sıkıntı veren anlamında kullanılmıştır³⁷. Ayrıca baltacı / بلطجي kelimesi bazı sözlüklerde de yer almaktadır³⁸. Yine, bu kelimenin lağamcı, istihkâm eri, gangaster, asalak, tufeyli, muhabbet

³³ Hans Wehr, *Arabicshes Wörterburch Für Die Schriftsprache Der Gegenwart*, Germany / Weisbaden 1968, s. 64.

³⁴ *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, I / 267.

³⁵ Ayrıca bkz. *Türkçenin Ürdün ve Suriye Lehçeleri Üzerindeki Etkisi*, s.23.

³⁶ Metnin tamamı için bkz. [www.gam3aonline.com / art](http://www.gam3aonline.com/art), 13.12.2007.

³⁷ Metnin tamamı için bkz. [www.ibb7.com / vb](http://www.ibb7.com/vb),13.12.2007.

³⁸ *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 1233.

Yine, bu kelimenin lağamcı, istihkâm eri, gangaster, asalak, tufeylî, muhabbet tellalı gibi bazı olumsuz anlamlarının yüklendiği de zikredilmektedir³⁹.

5- بَشْرَجِي / Benşercî:

الذي يصلح عجلات السيارات و يكتب هذا الاسم على اللوحة أمام الدكان (ر،ف،ل).
ومعناها "كومجي" في سوريا.

Araba lastikleri tamir eden kişiye verilen bir isimdir. Türkçede lastikçi ya da tamirci anlamına gelmektedir. Ürdün, Filistin ve Lübnan bölgesinde kullanılmaktadır. Suriye’de ise بَشْرَجِي tabiri kullanılmamakla beraber, bu anlama gelen kûmecî / كَوْمَجِي ifadesi yaygındır. Biri mesleğini dile getirirken şöyle demektedir: انا ما أشتغل بَشْرَجِي أنا أشتغل كهربائي “Ben lastikçi değil, elektrikçiyim”⁴⁰.

Benşercî / بَشْرَجِي kelimesinin aslı hakkında Arap dilcileri arasında iki görüş bulunmaktadır:

İlk görüşe göre bu kelime, patlamak anlamına gelen اِنْفَجَرَ fiilinin muzarisi olan اِنْفَجَرَ dan türemiştir. Âmmicede, 3. tekil şahıs (müfred müzekker ğâib) kipinin başında bulunun muzârat harfi ya / ي / bâ / ب’ya dönüştürülerek اِنْفَجَرَ şeklinde telaffuz edilmektedir. Daha sonra, mu’tebile harflerinden ن / nun ile şedîde harflerinden ج / c, arasında bulunan rahve harfi fa / ف / düşürülmüştür. Fiil son hali ile اِنْفَجَرَ şekli almıştır. Son olarak da yakın mahreçli iki harften, damağın üst taraflarından çıkan ج / c, damağın üst tarafına yakın yerden çıkan ş / ş harfine dönüştürülerek fiil اِنْفَجَرَ halini almıştır. Suriye dışında Şâm bölgesi Arap halk ağızlarında, اِنْفَجَرَ / بَشْرَجِي / Arabanın lastiği patlatı, örneğinde olduğu gibi اِنْفَجَرَ fiili “(lastik) patlamak” anlamında kullanılmaktadır. اِنْفَجَرَ fiilinin bu anlamıyla alakalı olarak sonuna Türkçe –ci eki getirilerek benşercî / بَشْرَجِي (lastik tamircisi, lastikçi) kelimesi türetilmiştir.

İkinci görüşe göre ise, اِنْفَجَرَ fiili İngilizce “lastik patlamak” anlamına gelen “puncture” fiilinden⁴¹ alınmıştır. Bilahare, p, sesi b sesine dönüştürülerek اِنْفَجَرَ halini almıştır. “Araba lastiği

³⁹ Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s.68.

⁴⁰ www.montada.com / showthread, 13.12.2007.

⁴¹ Bkz. *Webster’s Dictionary*, s. 1421.

patlamak” anlamında halk dilinde kullanılan bu fiil, yabancı asıllı olduğu için isim gibi muamele görmüş ve sonuna Türkçe –ci eki getirilerek benşercî / بُنْشَرْجِي şeklini almıştır.

6- بُوسْطَجِي / بُوسْطَجِي / Bustacî:

شخص يوزع الرسائل في الشوارع و الأحياء (ر،س،ف،ل)

Bustacî / بُوسْطَجِي, aslı Latince olan *post* kelimesinden türetilmiş olup yalın hali بوسطة şeklinde halk arasında kullanılmaktadır⁴². *Post* kelimesi batı dillerinden⁴³ Türkçeye girerek *posta* şeklinde Türkçeleşmiştir. Bilahare Türkçe yapım eki –ci alarak yeni bir kelime türetilmiştir⁴⁴. Bu da zamanla Türkçe bir kelime olarak Arapçaya gelip halk arasında kullanılmış, hala da kullanılmaktadır. Arapçadaki bustacî / بْصْطَجِي, Türkçedeki mektup dağıtan anlamındadır. Kelimenin Arapçaya diğer bir dilden geçtiğine yani yabancı (muarreb) bir kelime olduğuna şu metin ışık tutabilir:

واحد من طلبية فهذا يسخر بسؤاله عن وزن " فول " وثان في أقصى القاعة يسأل عن وزن " تاكسي " وثالث يسأل عن وزن "بُوسْطَجِي"...وتتقاطع القهقهات ويدوي الصف بقبلة من الضحك عند كل سؤال

“... Öğrencilerden biri şöyle bir soruyla alay eder: ‘فول’ hangi vezinde; salonun öte başındaki başka biri تاكسي’ hangi vezinde; üçüncüsü بُوسْطَجِي’ hangi vezinde? Adeta her soruda sınıfta kahkahalar yükselir, sınıfı gülme uğultusu tutar”⁴⁵.

Aynı anlamıyla Mısırda da kullanılmakta olan bustacî / بُوسْطَجِي kelimesi, Farsçada da Arapça ve Türkçedeki anlamıyla بْستَجِي şeklindeki hattıyla kullanılmaktadır⁴⁶.

Ayrıca şunu da belirtelim ki بُوسْطَجِي / bustacî kelimesi ile zaman zaman karıştırılan ve çoğunlukla “toptan meyve-sebze” işi ile ilgilenenlerin bildiği بْستَجِي / bastacî şeklinde kullanılan Suriye ve Ürdün yörelerinde başka bir kelime daha bulunmaktadır. TDK

⁴² *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 1313.

⁴³ Bkz. *Webster's Dictionary*, s. 1406.

⁴⁴ Türkçenin, başka dillerden kelime geçişinde aracılık ettiği hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, s. 19.

⁴⁵ Metnin tamamı için bkz. [www.almoslim.net / tarbawî](http://www.almoslim.net/tarbawî), 13.12.2007.

⁴⁶ *A Persian Dictionary*, I / 529; Etik, *Farsça-Türkçe Lûgat*, s.79.

sözlüklerinde rastlayamadığımız ancak Türkçede kullanıldığını bildiğimiz “basta” kelimesi bulunmaktadır. Basta, meyve ve sebze hali dışında münferit olarak bulunan ve genellikle karpuz, kavun gibi sebzelerin toptan satıldığı yere verilen bir isimdir. Bu işi yapan kişiye de “bastacı” denilmektedir. Yani, “halcı” ile “bastacı” kelimelerine birbirine yakın ama farklı anlam yüklenmiştir. Bastacı, denildiği zaman hal dışında belirli bir yerde karpuz, kavun toptancılığı yapan haldeki dükkânlara göre daha küçük ayrıca üstü açık olan yerler anlaşılmaktadır. Dolayısıyla بَصْتَاچي / bastacî kelimesi kökü ve eki itibarıyla Türkçe bir kelime olarak Arap lehçelerinde kullanılmaktadır.

7- بُيَاچي / Büyâcî:

شخص يصبغ الجدار و الأحذية و ما شابه بهما (ر،س،ف،ل).

Kökü ve eki ile Türkçe bir kelime olan boyacı / بوياجي Türkçedeki aynı anlamı ile Arap lehçelerinde de kullanılmaktadır⁴⁷. Ev boyayanlar için kullanıldığı gibi daha çok ayakkabı boya ve cilası yapanlar⁴⁸ için kullanıldığına şahit olduk⁴⁹.

8- // تمورچي / تيمارچي / تومرچي تَمْرَچي تمرچي-8:

شخص يعمل في المستشفى كأنه ممرض و مساعد الطبيب. (ر،س،ف)

Türkçede tam karşılığı olmamakla beraber, hasta bakıcı, pansumancı gibi anlamlara gelmekte olan temerci / تمرچي kelimesinin, تَمْرَچي، تَمْرَچي، تَمْرَچي gibi farklı yazım ve telaffuzları mevcuttur. Kelimenin aslı hakkında Dr. Abdulhamid al-Aktaş gibi Yermouk Üniversitesi Arap Dili Bölümü öğretim üyelerinden bazıları şu görüştedir: “Hasta bakmak fiilinin mastarı olan تَمْرِيض / temrîz kelimesinden türetilmiş olup başlangıçta temrîzci / تَمْرِيضِچي şeklinde idi. Telaffuz kolaylığı sağlamak için iki mechûr harfin bir araya gelmesi sonucunda, rahve harfi olan dad / ض، düşürüldü ve şedîde harfi olan cim / ج kalır. تَمْرِيچي haline dönüşen kelimedeki sakin ya / ي da düşürülerek kelimedeki ت-م-ر-ج-ي harfleri kalır. Âmmîcede, kuraldan ziyade, telaffuz kolaylığı ön plana çıktığı için kelime تَمْرَچي / tamerçî şeklinde telaffuz edilmiş-

⁴⁷ Ayrıca bkz. Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 78.

⁴⁸ Ürdün ve Suriye lehçelerindeki kullanımı için ayrıca bkz. *Türkçenin Ürdün ve Suriye Lehçeleri Üzerindeki Etkisi*, s. 28.

⁴⁹ Ayrıca بوياجي / boyacı'nın internet ortamında kullanımı için bkz. www.zahrira.net, www.asharqalawsat.com, www.ru.youtube.com, 13.12.2007.

tır". Fakat biz bu görüşe katılmıyoruz. Bazı Arap halk dilinde kullanılan تَمْرَجِي / tamercî kelimesi kökü ve eki ile Türkçe bir kelimedir. Asıl itibarı ile Türkçe "damar" kelimesinin halk lehçelerinde kullanılan "tamar, tamur, tamır " kullanımlarına⁵⁰ –ci eki getirilerek türetilmiştir. Kanaatimizce, تَمْرَجِي / tamercî tabiri, genel anlamda hasta bakıcıdan ziyade, iğne yapan kişiler (sıhiyeci, iğneci) için kullanıldığı ve de iğnenin çoğu kere damardan yapıldığı göze önüne alınacak olursa, Türkçe damar (tamar) isminden türemiştir. Bu tabirin sadece Mısır'da kullanıldığı belirtilmektedir⁵¹. Taramamız sonunda bu tabirin, Ürdün, Suriye, Filistin bölgelerinde de kullanıldığını tespit ettik. Lübnan'da kullanıldığına şahit olmadık. Arapça olarak yazılan bir tiyatro oyununun özetinde temercî / تمورجي kelimesi şu şekilde kullanılmaktadır:

الملخص: طعمه فتاة جميلة يطمع فيها جميع معلمي الحارة فيسعون للزواج منها. يعد أبوها كل شخص يدينه بمال يتزويجه من ابنته الشابة، ينكشف امره فيثور العرسان ويتجمعون مطالبين بأموالهم أو الزواج من طمه، أما طعمه فهي تحب شاب آخر يعمل فيمحل حلواني، ثم يظهر عريس جديد تمورجي في مستشفى الأمراض العقلية فيتعهد بسداد دين الآخرين على أن يتزوج من طعمه، أما الأب فيقرر التخلص من حبيبها، وذاك بمؤامرة تدخله مستشفى الأمراض العقلية، يهرب في ليلة فرح حبيبته ويكشف الحقيقة إذ ان التمورجي مجنون ويفوز أخيرا بحبيبته.

"Özet: Ta'ma, genç ve güzel bir kızdır. el-Hâra'nın bütün öğretmenleri onunla evlenmek için can atmaktadırlar. Kızın babası, onu isteyenlerden borç para vermeleri karşılığında onunla evlendireceğini herkese vaat eder. İşin iç yüzü anlaşılınca damat adayları paralarını almak ya da Tam'a ile evlenmek için toplanırlar. Tam bu sırada Tam'a tatlıcılık yapan bir gence âşık olmuştur. Daha sonra akıl hastalıkları hastanesinde hasta bakıcı olarak çalışan yeni bir damat adayı ortaya çıkar ve Tam'a ile evlenmesi durumunda diğerlerinin borçlarını ödeyeceğini vaat eder. Bu arada kızın babası kızının sevdiği gençten kurtulmak ister ve bir entrika ile onu akıl hastanesine sokar. Bir gecede sevgilisinin tutkusu onu hastaneden kaçıtır

⁵⁰ Bkz. TDK Türk Lehçeleri Sözlüğü, www.tdk.org.tr / lehceler; İsmet Zeki Uyuboğlu, Türk Dilinin Etimolojisi Sözlüğü, Sosyal Yayınları, İstanbul-1998, s.72; Tuncer Gülensoy, Doğu Anadolu Osmanlıcası –Etimolojik Sözlük Denemesi-, Ayyıldız Matbaası, Ankara – 1986, s. 465.

⁵¹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 91.

ve temercinin (hasta bakıcının) deli olduğu ortaya çıkar. Neticede tatlıcı genç, sevgilisine kavuşur.⁵² “

وهب ان مريضاً ستجرى له عملية قلب مفتوح فهل يقوم باجرائها **تمرجي** ام طبيب
متخصص؟! فإن شئنا ام أبينا لا يمكن بجرة قلم أن نساوي بين **تمرجي** واستاذ في
الطب ومهما كان رأينا الشخصي فالعلم والحقائق ستجعلنا متهمين في عقولنا..

“Bir hastanın açık kalp ameliyatı geçireceğini farz delim; ameliyatı *temerci* mi yoksa uzman bir doktor mu yapacak? Tabii ki istesek de -istemese de kalem oynatmaya (lafı evelemeye) gerek yok- temerci ile tıpta uzmanlaşmış birini nasıl aynı kefeye koyarız? Kişisel görüşlerimiz ne olursa olsun, bilim ve gerçekler bizi akletmeye önem vermeye zorlayacaktır⁵³.”

9- **كزْمَجِي / جزْمَجِي / Cizmeci:**

شخص يعمل في صناعة الأحذية. (ل)

Türkçe çizme kelimesinin –ci eki almış hali olan *cizmeci* / *جزمجي*, ayakkabı imalatı yapan kimseler için kullanılmakta olup, özellikle Lübnan’da çok yaygındır. Ürdün yöresinde de bazı yerlerde bilinmekle beraber, buralarda daha çok *cizmeci* / *جزمجي* yerine *kundarcî* / *كندرجي* tabiri aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılmaktadır⁵⁴. Fakat şu da bir gerçek ki bu kelimenin anlamı daha çok yaşlılar tarafından biliniyor⁵⁵.

10- **جوهرجي / جواهرجي / Cevâhircî, cevherci:**

شخص يعمل في تجهيز الذهب أو يبيعهها. (ر،س،ف،ل)

Cevâhircî / *جواهرجي*; Türkçede kuyumcu⁵⁶ dediğimiz, altın işi yapan ya da onları satan kişiye verilen bir meslek isimdir. Aynı kökten gelme kıymetli süs eşyası anlamına gelen mücevherat tabiri Türkçede kullanılmaktadır.

⁵² Bkz. Jan Halil Şem’ün, *Rehînetu'l-İntizâr*, Sahne Yılı 1994, Süresi 50 dk, www.aramovies.com/addprod, 25.12.2007.

⁵³ Bkz. www.haifanor.maktoobblog.com, 25.12.2007.

⁵⁴ Mısır yöresinde de ayakkabı yapan, satan ve tamir eden herkes için *cizmeci* / *جزمجي* Misir lehçesi ile *كزْمَجِي* kullanılmaktadır. Bu bölgede ilginçtir ki *kundercî* / *كندرجي* ifadesi yaygın değildir.

⁵⁵ *Arabisches Wörterbuch*, s.111.

⁵⁶ *Arabisches Wörterbuch*, s.135.

Bu kelimenin halk arasındaki kullanımını daha iyi anlamak için, sevgiden ve sanattan bahseden bir yazıya burada yer vermek uygun olur kanaatindeyiz:

بعد الفنان التشكيلي الهولندي Jan Vermeer من أهم فناني القرن السابع عشر كأه جواهرجي
يخرج من تحت أنامله روائع التحف الفنية

“Hollandalı pilastik sanatçısı John Wemeer, 17. yüzyılın en önemli sanatçılarındandır. Sanki o, parmak uçlarından sanatsal taşların en harikalarını çıkaran bir kuyumcudur⁵⁷.”

Her ne kadar cevâhircî / جواهرجي kelimesi günümüz lehçesinde seçkin bir meslek ifade ediyor ise de ilk kullanılmaya başıldığı dönemlerde hiç de muteber bir meslek ifade etmediği konusunda Araplar hemfikirdir. Zira Türklerin Şam bölgesinde buldukları zamanda, kuyumculuk işi ile genelde gayr-i müslim halk uğraşır. Türkler ve Müslüman Araplar bu meslekle pek uğraşmazlardı. Ayrıca, altın madeninin tam ayrışma noktasına geldiği anda çok kötü bir koku çıkardığı da bilinmektedir. Dolayısıyla, geçmişte kuyumculuk yapan kişilerin toplum içinde fazla saygınlığı yok idi. Buradan hareketle, cevâhircî / جواهرجي kelimesi de ikinci sınıf meslek kabul edilen kuyumculuk işini yapanlar hatta onları hakir görmek için kullanıldığını söyleyebiliriz.

11- حَرْبِجِي / Harbecî:

المحب للخصومات المنذفع دائما ضد الآخرين. (س،ر،ف،ل)

Gerçek anlamı savaşmayı seven (savaşçı) olan harbecî / حربجي kelimesi, Arapça harb / حرب ismine Türkçe -ci eki getirilerek türetilmiş alışkanlık bildiren bir isimdir. Daha çok mecâzî anlamı ile halk arasında başkalarına karşı çok saldırgan olan kişiler için kullanılmaktadır. Esas itibarıyla harb / حرب kelimesinin Türkçede kullanılan Arapça ismi mensubu harbî / حربی ile Türkçe ek almış ama Arapçada kullanılan harbecî / حربجي hali diller ve kültürler arası etkileşim ve deyim yerinde ise kelime mübâdelesini için güzel bir örnek oluşturmaktadır. Zira harb / حرب kelimesi Arapça asıllıdır⁵⁸. Türkler, harb ve onun türevi olan harbî / حربی tabirlerin Arapçadan almışlardır. Araplar da aynı kelimenin Türkçe -ci eki almış harbeci / حربجي halini kullanmakta sakınca görmemişlerdir. Gerçek anlamı ile harbî / حربی ve harbecî / حربجي

---

⁵⁷ Metnin tamamı için bkz. www.mexat.com/vb/showthread, 25.12.2007.

⁵⁸ es-Sihâh, I/137.

“savaşçı, savaşmayı seven” gibi anlamlara gelmektedir. Fakat Türkler harbî kelimesini mecâzî ama olumlu anlamda; Araplar ise harbecî kelimesini mecâzî ama olumsuz anlamda kullanmaktadırlar. Buradan hareketle şu çıkarımda bulunabiliriz: İnsanlar, kendi dillerinde aynı anlamı ifade eden kelimeler varken başka dilerden kelimeler alıp kullanmayı tercih edebilmektedirler. Kanaatimizce bu, onların gerçek anlamın dışında olumlu ya da olumsuz mecâzî anlamlara vurgu yapma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak bir gazetede “ توني بلير: صانع سلام أم حربي؟ / Tony Blair barışçı mı yoksa harbecî (savaşçı) mı?” başlıklı makaleyi gösterebiliriz⁵⁹. Ayrıca, bu tabir Irak halk dilinde de sıkça kullanılan bir kelimedir⁶⁰.

12- حَلَوَاجِي ، حَلَوَاجِي / Halvâcî, halavancî:

شخص يصنع الحلويات من السكر. (ر،س،ف،ل)

Halvâcî / حلوجي, tatlıcı, şekerlemeci gibi anlamlara gelir. Arapçada tatlı anlamına gelen halva / حلوى kelimesi⁶¹, Türkçeye helva isimli bir tatlının özel adı olarak yerleşmiş ve ondan türeme helvacı da helva tatlısı yapan kişi anlamına gelmektedir. Araplar helvacı kelimesini Türkçeden alıp fonetik değişikliğe uğratarak helavancî / حلونجي şeklinde genel olarak tatlıcılık yapan kişiler için kullanmışlardır. Günlük dilde sıkça kullanılan kelimelerden biridir. Hatta *halawan* isimli internette siteler bulunmaktadır⁶². İş arayanlara hitap eden bir site de şöyle denilmektedir:

“Eğer bir meslek اذ كنت مهنيًا أو صناعيًا (نجار – حداد – ميكانيكي – طباح -- حلونجي الخ) sahibi ya da ustalığın var ise (marangoz, demirci, tamirci, aşçı, tatlıcı vs) .....”⁶³

13- حَيَوَانِي / Hayvâncî:

شخص يربي الحيوانات و هذا تعبير خاص بين البدويين. (ر)

⁵⁹ Makalenin tamamı için bkz. Batrick Sell باتريك سيل, *Sahîfetu'l-Hayâti'l-Yevmiyye*, www.asyeh.com/ journal, 25.12.2007.

⁶⁰ Bkz. *Erba'u Levâhık*, Bilimname, Sayı: IV, 2004 / 1, s. 137.

⁶¹ es-Sihâh, II/1687.

⁶² Bkz. www.halawanjgroup.com, 25.12.2007

⁶³ Metnin tamamı için bkz. www.allmigration.com / arabic. 25.12.2007.

Arapçada ölü'nün / مَوْتَان / zıddı olarak "yaşayan" anlamına gelen⁶⁴, fakat zamanla at, eşek gibi hayvanlar için kullanılmaya başlanılan "hayavân / حَيَّوَان kelimesinden türemiş olan hayvâncî / حَيَّوَانَجِي kelimesi, sadece Ürdün'de özellikle bedevîlerin yaşadığı bölgelerde kullanılan bir tabirdir. Eski ve tarihi bir yerleşim yeri olan Petra'da şehirden uzakta yaşayan ve turistlerin binmesi için çeşitli binek hayvanı besleyerek para kazanan kişilere verilen bir isim olarak kullanılmaktadır. Daha çok bedeviler tarafından bilinmektedir. Yörenin diğer insanları hayavancî / حَيَّوَانَجِي kelimesinin anlamını yaşam tarzları gereği bilmemektedirler. İnternette biri Farsça⁶⁵ diğeri Arapça⁶⁶ olan sadece iki sitede bu kelimeye rastlayabildik.

14- خَرَبَانَجِي / خَرَبَانَجِي / Harbecî, harbâncî:

شخص يخرّب و يضر الأشياء كثيرا، و هو خراب يحل الخراب اينما حل ، معناها خراباتي.
(ر،س،ف،ل)

Kökü Arapça⁶⁷, eki Türkçe olan bu kelime, yıkıp-döken, sağa sola zarar veren, gittiği yere hasar veren kimseler için kullanılmaktadır. Mesela لا عَرَبِي وَلَا خَرَبِي و الله ما شفت لا عَرَبِي و الله ما شفت لا عَرَبِي و الله ما شفت لا عَرَبِي "Vallahi, arabacı marabacı (zarar ziyan veren) görmedim" şeklinde sanki kafiye gereği kullanılmış bir ifade dikkatimizi çekmiştir⁶⁸.

15- خَزْمَتَجِي / Hizmetcî:

شخص في خدمة الآخرين و من قصده بخدمة يخدمه ويجده حاضرا و مجازيا شخص خال
عن أمور دنوية لا يهتم بها أبدا، لكنه يمكن ان يعمل في عمل. (ر،س،ف،ل)

Hizmetcî / خَزْمَتَجِي kelimesi başkalarına hizmet eden, onların önüne bir şeyi getirip hazırlayan vs. gerçek anlamında kullanıldığı gibi mecazî olarak da dünyaya önem vermeyen, kendisini dine adanmış derviş gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Bu tür kişiler, geçimini temin için herhangi bir işi olmakla beraber dünya malı ile fazla ilgilenmezler.

⁶⁴ es-Sihâh, II/1693.

⁶⁵ bkz. دکتر جمشید جی حیوانجی مدی دانشمند مشهور پارسی در کتاب معروف خود به نام 25.12.2007.

⁶⁶ Bkz. www.alsahafa.info / index.php?typ, 25.12.2007.

⁶⁷ Bkz. es-Sihâh, I/145.

⁶⁸ Metnin tamamı için bkz. www.shehap.com / vb / archive, 25.12.2007.

Kelimelerin göçünü daha iyi anlamak için hizmetcî / خزمّجى kelimesini biraz irdelemek yerinde olacaktır. Zira Araplar ilk başta bu kelimenin kökü ve eki itibarıyla Türkçe olduğunu düşünmektedirler. Çünkü Türk dilinin fonetik özelliklerini alarak aslı Arapça ses yapısından uzaklaşmış ve son haliyle Arapçaya göç etmiştir. Hizmetcî / خزمّجى kelimesinin aslı Arapça خَدَمَ يَخْدُمُ / hizmet etmek fiilinin mastarı olan hidmah / خِدْمَة kelimesidir⁶⁹. Türkler Araplardan aldıkları bu خِدْمَة mastarını çeşitli fonetik ve şekilsel değişikliklere uğratarak telaffuz kolaylığı sağlamışlardır. Önce Arapların durarak hidme / خدمة şeklinde söyledikleri mastarın sonundaki yuvarlak ta / تة'yı okumak süretiyle açık tâ / تاء çevirmişlerdir. Bu haliyle hidme / خدمة kelimesi, hidmet / خدّمَتْ halini almıştır. Daha sonra ise dal / د harfinin kelime ortasında telaffuzu (kalkale harfleri) zor olduğundan dolayı, onu da zâ / ز'ya ibdâl etmişlerdir. Sonuçta, asıl hali hidme / خدمة olan kelime, çeşitli değişikliklere uğradıktan sonra Türkçede hizmet / خزمّتْ şekli almıştır. Bu son haline -ci eki getirilerek de hizmet işini yapan anlamında hizmet-çi kelimesi türetilmiştir. Araplar da Türklerden bu kelimeyi değişikliğe uğramış hâli ile almışlar ve aynı anlamda kendi dillerinde kullanmaya başlamışlardır. Hatta bu son hali ile hizmetcî / خزمّجى kelimesinin kökü ve eki itibarıyla Türkçe olduğunu sanmaktadırlar. Görüldüğü gibi, diller arası kelime transferinin kuralı kaidesi yoktur. Bazen dilin kendi kelimesi başka dillere giderek değişikliğe uğradıktan sonra son hali ile tekrar kendi vatanına dönmüştür. Ancak bu dönüş, orijinalitesini kaybetmiş, yeni bir fonetik şekil ve yeni bir anlam kazanmış hali ile olmuştur.

Şam bölgesinde günlük dilde sıkça kullanılan hizmetcî / خزمّجى kelimesi bazı yazılı metinlere de girmiş bulunmaktadır. Cezair'de yaşayan birinin, kendi lehçelerinde kullandıkları -ci eki almış kelimeler hakkında, onların asıl itibarıyla Suriye lehçesinden geldiğini düşünerek internette tanıştığı Suriyeli bir arkadaşından bilgi istemektedir. Arkadaşı da ona kendi lehçesi ile şu açıklamada bulunmaktadır.

. على فكرة اللهجة السورية محبوبة جدا هنا في الجزائر شو معنى يلانجي؟

---

⁶⁹ Bkz., es-Sihâh, II / 1414; Lisânu'l-'Arab, III / 41. Ayrıca bkz, Yıldız, *Türkçe ile Arapça Arasındaki Karşılıklı etkileşim*, s. 23.

خليني أحكي كلمة **يلانجي**، هي من كلمتين يلان + جي ci طبعاً هذه من كلمتين و معناها ورق العنب يعني البيروق. كمان **كبابجي** بائع الكباب و **كهربجي** كربائي. و **خزمتجي** يعني عامل نظافة أو زبال.

“Sırası gelmişken söyleyeyim ki Suriye lehçesi burada Cezayir’de çok sevilmektedir. Yalancî / ييلانجي, ne demek? İzin ver yalancî / ييلانجي, kelimesini anlatayım: O, yalan ve –ci’den oluşmuştur. Tabî ki iki kelimeden oluşmaktadır ve asma yaprağı yani yaprak anlamına gelir. Şunlar da aynı şekildedir: **كبابجي**, kebapçı; **كهربجي**, elektrikçi, **خزمتجي**, temizlik işçisi veya çöpçü⁷⁰.

16- **خُضْرَجي** / **خُضْرَجي** / **Hudrancı, hudarci:**

شخص يبيع الخضروات و الفواكه. (ر،س،ف،ل)

Arapça yeşillik anlamına gelen hudar / خضر kelimesinin⁷¹ Türkçe –ci eki almış hali olup özel anlamda yeşillik satan genel anlamda ise meyve sebze satan kişi, yani manav anlamına gelmektedir. Humus dükkânları şu şekilde tanıtılmaktadır:

محلات على طريق حمص ترتيبها كالتالي مطعم - مكتب تكسي – بقال – **خُضْرَجي** -مكتب تكسي- مطعم -ونادرا لتجد بعض المصالح الضلاورية للبلد ويعتبر هذا الشارع واجهة رئيسة للبلد والمفروض براي انا ان يكون كالتالي.....

“Humus yolu üzerindeki dükkanların sıralanışı şu şekildedir: Lokanta, taksi durağı, bakkal, **manav**, taksi durağı, lokanta .... Nadiren de bazı ıvır zıvır ihtiyaçları giderecek yerler bulunur. Bu cadde, şehrin vitrinidir. Halbuki bana göre (dükkanların) şu şekilde dizilmesi gerekir.....⁷²

17- **خُمُورَجي** / **خُمُورَجي** / **Hamurci, hamûrcî:**

شخص يشرب الخمر كثيرا و يزعج الناس و يسبب المشاكل. (ر،ف،ل)

⁷⁰ Bkz. [www.aljazeeraatalk.net / forum](http://www.aljazeeraatalk.net/forum), 26.12.2007

⁷¹ es-Sihâh, I/522.

⁷² Metnin tamamı için bkz. [www.alnabkvb.net / vb](http://www.alnabkvb.net/vb), 26.12.2007.

Alkollü içecek satan kimseler için kullanıldığı gibi, çok içki içen, insanlara sıkıntı veren, sorun çıkaran kişiler için kullanılmaktadır⁷³. Türkçede halk arasında kullanılan “şarapçı” ifadesinin karşılığıdır, diyebiliriz. Bu tabir, şarap anlamına gelen hamr / خَمْر kelimesinin çoğulu olan humûr / خُمُور –ci eki getirilerek yapılmıştır. Kök Arapça, ek ise Türkçedir. Sekercî / سكرجي ile eş anlamlı bir kelimedir. Zaman zaman beraberce kullanılır⁷⁴.

18- دُكَّانِجِي / دُكَّانِجِي / Dukkancî, dukkâncî:

هو صاحب الدكان أو المحل، كأنه تاجر. أو من يفتني دكانا. (ر،س،ف،ل)

Çeşitli ihtiyaç maddelerini alıp dükkânında satan esnaf anlamında kullanılmaktadır. Araplar arasında yaygın bir kullanımı vardır. Eski Lübnan Başbakanı Imad Avn ile yapılan bir söyleşide dükkancî / دُكَّانِجِي ifadesi şu şekilde kullanılmaktadır:

أعتقد انه من الصعب بعد 15 سنة من الشتائم التي وجهوها لي ان يعترفوا لي انني صاحب مبادئ فهم يعتقدون انني دُكَّانِجِي ابيع واشتري ولا اريد ان أسمى البعض من هؤلاء الذين يكتبون مقالات في الصحف

“Sanıyorum, bana attıkları iftiralardan on beş yıl geçtikten sonra benim ilkeli biri olduğumu itiraf etmeleri zor olsa gerek. Onlar zannediyorlar ki ben alıp-satan bir “dükkancı”yım. Benim hakkımda gazetelerde makaleler yazan bu kimselerden bazılarının adını vermek istemiyorum.⁷⁵

19- دِيوَانِجِي / Dîvâncî:

شخص يتحدث كثيرا ويحبه المجالس والدواوين، وكثيرا ما يزج الناس بكلامه كأنه يقول شيئا مفيدا. (ر،س)

Çok konuşan, divan, meclis gibi toplantıları seven, genellikle de fazla ve yersiz konuştuğu için insanlara sıkıntı veren kişi anlamlarına gelen dîvâncî / ديوانجي , kökü Arapça⁷⁶ eki

⁷³ Bkz. es-Sihâh, I/533.

⁷⁴ ليش الناس ما عندها مفهوم أنو الانسان يتوب إلا اذا تحول من خمرجي سكرجي kelimeleri ve خمرجي şeklinde beraberce kullanılmaktadır. Metnin tamamı için bkz. www.wafi-alshareef.spaces.ive.com, 26.12.2007.

⁷⁵ Mülakatın tamamı için bkz. www.lfpm.org / forum, 26.12.2007.

⁷⁶ Bkz. es-Sihâh, II / 1554.

Türkçe olan bir kelimedir. Gerçek anlamı müspet olmakla beraber, mecâzî olarak halk arasındaki 'bilmiş geçinen' şeklinde olumsuz bir anlam yüklenilmiştir. Özellikle Ürdün yöresinde kullanılmaktadır. Suriye'de fazla yaygın olmamakla beraber zaman zaman kullanıldığına tanık olduk.

20- زَعْرَجِي / Ze'rancî:

شخص يقوم بأعمال سيئة يحمل مثل السكين و هو يتحدى على الغير بدون حق.
(ر،س،ف)

Bıçak gibi şeyler taşıyarak başkalarına haksız bir şekilde gözdağı veren ve onlara sıkıntı çıkaran kimseler için kullanılan za'rencî / زعرنجي kelimesi, etimolojik olarak kötü ahlaklı (الزعرارة) kimse⁷⁷ anlamına gelmektedir. Kanaatimizce أُرْعُرُ / haydut, eşkiya, kelimesinin çoğulu olan زُعْرَان kelimesine -ci eki getirilerek yapılmıştır. Bilahare زعر ve -ci / جي arasındaki sâkin nun / ن harfi kaynaştırma için getirilmiştir. Zira benzer durum, halavancî / حلونجي , nisvancî / نسونجي gibi kelimelerde de vardır. Aslı Arapça olan bir kelimeye yabancı bir ek (Türkçe -ci eki) getirilirken zaman zaman fonetik açıdan cî / جي ekinden önce sâkin nun / ن harfi getirilmektedir, çıkarımında bulunabiliriz.

Za'rancî / زعرنجي kelimesinin içerdiği anlamı daha iyi anlamak açısından halk lehçesi ile yazılmış şu metni burada vermenin yerinde olacağını düşünürüz:

زعرنجي، شاب في مقتبل العمر ، يحمل موس وزرد يلوح فيه ويضع LENCES أحمر
ويدور على الشر دواره

"Za'rancî, ömrünün ilkbaharında (ergenlik çağında) zincire bağlı bir kama (ustura) sallayarak yürüyen, kırmızı gözlük takan, sağa sola sataşan (bela arayan) bir gençtir⁷⁸."

21- سُفْرَجِي / Sufracî:

شخص يعمل في المطعم، عامل المطعم و من يعمل في تجهيز السفارة. (ر،س،ف،ل)

Genel anlamı ile sofrâ hazırlayan kişi, özel anlamı ile ise lokantalarda çalışan garson hatta bulaşıkçı diyebileceğimiz kişi anlamına gelen sofracı / سفرجي; aslı Farsça olan sofrâ /

⁷⁷ Bkz. es-Sihâh, II / 558.

⁷⁸ Metnin tamamı için bkz. www.mahjoob.com 26.12.2007.

سُفْرَه kelimesinin⁷⁹ Türkçeye girdikten sonra Türkçe –ci eki almış hâlidir ve son hâli olan sofraci / سفره جي şekliyle Farsçada da kullanılmaktadır⁸⁰. Günümüz Türkçesinde pek kullanılmamaktadır. Ancak Arapçada, Türkçedeki gerçek anlamı ile hâlâ halk arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır⁸¹. Özellikle lokantalarda sık sık sofraci aranıyor / مطلوب سفرجي şeklinde ilanlara rastlanılmaktadır⁸².

22- سُكْرَجِي / Sukercî:

شخص يشرب الخمر كثيرا. (ر،ف،ل)

Çok alkol alan ve çoğu kere sarhoş gezen (ayyaş) kimseler için kullanılmaktadır. Bu kelime, aslı Arapça olan ve sarhoş olmak anlamına gelen سَكْر-يَسْكُر fiilinin mastarı⁸³ olan سُكْر kelimesinin Türkçe –ci eki almış halidir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere sarhoş ya da içkici anlamına gelen ve Türkçe –ci eki almış birkaç tane kelime bulunmaktadır. Bu da bizim “Arapçada –ci eki almış kelimelerin tamamına yakınında bir şekilde olumsuz anlam yüklenmektedir” şeklindeki tezimizi güçlendirmektedir. Şam bölgesindeki ifade ettiği aynı anlamda سكرجي / sekerci kelimesi, Irak lehçesinde de kullanılmaktadır⁸⁴.

23- صَرْفَجِي / Sarfecî, sarafenci:

شخص يصرف العملات، صراف؛ و ايضا شخص يبذل المال كثيرا. (ر،ف)

Genellikle döviz bozan kimse ya da döviz bozulan yer, döviz bürosu anlamına gelmektedir. Fusha dediğimiz resmi Arapçada bu anlama gelen ve de kullanılan صَرَّاف / sarrâf kelimesi bulunmakla beraber, Araplar yine de aynı kökten olan صرف / sarf, (harcama) kelimesinin sonuna Türkçe –ci eki getirerek yeni bir kelime türetmişlerdir. Sarf kelimesi Türkçede kullanılmakta ancak صرفنجي / sarfenci kullanılmamaktadır. Kanatimizce sarrâf /

⁷⁹ Bkz. Etik, *Farsça-Türkçe Lûgat*, s. 236.

⁸⁰ Bkz. *A Persian Dictionary*, II / 1889; Etik, *Farsça-Türkçe Lûgat*, s.236.

⁸¹ Özellikle derleme sözlüklerde bu tür kelimeler yer verilmektedir. Bkz. Arabisches Wörterbuch, s.376.

⁸² 065515656 “مطلوب سفرجي للعمل في فندق والخبرة ضرورية لا تقل عن سنة للاستسفار 065515656 ‘sofraci’ aranmaktadır. Bir yıl deneyim şarttır. Bilgi için 065515656.” Bkz. www.malljo.com / showthread.php, 26.12.2007.

⁸³ es-Sihâh, I / 561.

⁸⁴ *Erba’u Levâhık*, s.139.

kullanılmakta ancak sarfenci / صرفنجي kullanılmamaktadır. Kanatimizce sarrâf / صرّاف normal olarak resmi döviz büroları için; sarfenci / صرفنجي ise gayri resmi yollardan sokak aralarında korsan olarak döviz alıp satan kişiler için kullanılmaktadır. Sanki olumsuz bir anlam ifade etmesi özellikle istenmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki sarafencî / صرفنجي kelimesi Şam bölgesinde yaygın değildir. Sadece Ürdün yöresinde sıkça kullanılmakta olup Filistin yöresinde ise kullanılmakla beraber herkes ne anlama geldiğini bilmemektedir. Ayrıca inter-nette herhangi bir kullanımına rastlayamadığımız nadir kelimelerden biridir.

24- صلبطجي / سلبطجي / Salbatcî, salbatcî:

شخص يأخذ أشياء من الآخرين بالإجراج و هو متسلط على الناس دون حق. (ر،س،ف،ل)

Diğer insanlardan rızası olmadan hatta zorla mallarını alan, onlara musallat olan kim-selere verilen bir isimdir. Bir başkasının şarkı sözünü izinsiz almakla ilgili şu ibareler bu keli-menin ne anlama geldiğine dair bize yardımcı olacaktır:

و ايه رايك في ان عمرو باخد الاغاني من غير وجه حق؟؟؟هالكلمة مرادفها انه سلبطجي
و حرامي ما الها تفسير تاني

“Amr’ın hakkı olmadığı halde şarkı sözlerini almasına ne diyorsun? Bunun anlamını ancak tek kelime, salbatcî / سلبطجي ve korsan (haramî) karşılar, başka bir açıklaması yok bunun”⁸⁵.

Salbatcî / سلبطجي kelimesi, سلبط fiilinden türemiştir. “Bir şeye musallat olmak, baskı uygulamak, özellikle de sözlü sıkıntı vermek” gibi sözlük anlamlara gelen bu fiilin de aslı سلبط ‘dır⁸⁶. Ancak, خلبط fiilinin خلبط şekli alması gibi, سلبط fiilindeki şeddeli lam / ل’dan biri ba / ب’ya idğam edilmiştir. Sonuç itibarıyla da سلبط fiili isim gibi amel görerek sonuna Türkçe –ci eki almış ve salbatcî / سلبطجي halinde halk arasında kullanılmaya başlamıştır. Bu tabirin, Lübnan yöresinde ta / ط düşürülerek salbatcî / سلبطجي şeklinde kullanıldığına da şahit olduk.

25- شربتجي / Şerbetcî:

ومجازيا شخص يشرب الكحول كثيرا. (س) شخص يصنع العصير و يبيعه

⁸⁵ Metnin tamamı için bkz. www.adwforums.com / archive / index, 26.12.2007.

⁸⁶ Lisânu'l-'Arab, IV / 645, 646.

Meyve suyu ya da şerbet yapıp satan kimse anlamına gelmektedir. Ayrıca mecâzî olarak da alkol alan kişiler için kullanılmaktadır. Ayrıca, bazı kabile ismi olarak da yaygındır. Şerbetcî / شربتجي, kelimelerin transferleri ve gittikleri yerde farklı anlam kazanarak yeniden tabir-i caiz ise anavatanlarına dönmelerine güzel bir örnek teşkil eden kelimelerdendir. Aslı içmek anlamına gelen شَرِبَ -يَشْرَبُ filinin mastarı شَرِبَةٌ olan kelime⁸⁷, Türkçeye kök anlamı olan 'içmek' ile ilintili olarak daha çok düğünlerde ya da cami çıkışlarında renklendirilmiş şekerli su olan sıvı bir içecek için kullanılmıştır. Yani Türkçede yeni bir anlam ve sonundaki mastar ta / ة sı açılarak yeni bir fonetik ve şekilsel özellik kazanmıştır. Şerbetcî / شَرِبَتجي Türkçedeki bu son hali ile tekrar Arapçaya dönmüş ve aynı şekilde hatta aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Daha çok aile ismi ve soyadı olarak kullanılan bu kelime Sadece Suriye yöresinde yaygındır. Diğer bölgelerde bu tür bir kullanım tesbit edemedik. Ayrıca mecazî olarak da olumsuz bir anlam kazanmış olan şerbetcî / شربتجي tabiri çok alkol alan kişiler için de kullanılmaktadır.

26- طُوبَرْجِي / طُوبَرْجِي - Tabürçî / Tübercî:

شخص يجهد الطابق لوضع الباطون أكثرها من الخشب. (ر،ف). قريبة في المعنى إلى مَعْمَرْجِي.

İnşaatlarda tuğla ve harç ile duvar ören kişiler için kullanılır. Anlamının daha iyi anlaşılması için şu ifadeye bir göz atalım: "بتعبير آخر / أنا سنة ثالثة هندسة مدنية يعني (طوبرجي) Ben şehir mühendisliği üçüncü sınıftayım. Başka bir tabirle ben tubercî / طوبرجي 'yim⁸⁸."

الذي بعدي طوبرجي(يعني يشتغل بالبلوك و يعمل البيوت و وقع السقف علي راسه لأنه ليس شاطر

"Benden sonraki kişi tübercidir yani bölükte çalışır, ev yapar, ama tavan tepesine çöktü çünkü o, zeki (becerikli) değil."⁸⁹

Ayrıca tabürçî / طوبرجي kelimesinin ne anlama geldiğine dair bir soru üzerine internetteki bir sitede sadece elinde keseri ile kalıp çakan bir işçinin resmi konulmuştur. Yani Türkçedeki yaygın kullanımı ile kalıpcı diyebiliriz⁹⁰. Yine başka bir yerde tüberci kelimesinin

⁸⁷ Bkz. *Lisânu'l-'Arab*, V / 62.

⁸⁸ Metnin tamamı için bkz. www.mahjoob.com/en/forums, 26.12.2007.

⁸⁹ Metnin tamamı için bkz. www.6olab.com/forum/showthread, 26.12.2007.

deki yaygın kullanımı ile kalıpcı diyebiliriz⁹⁰. Yine başka bir yerde tüberci kelimesinin hangi anlamlara geldiği maddeler halinde sıralanmıştır:

مامعنى طوبرجي ؟ هو الانسان الذي يبني البيت ولكن في مهنة البناء عدة تخصصات
1-حداد الذي يضع الحديد للبناء -2 الذي يبني البيت نفسه البلوك -3 الطوبرجي هو نجار
البناء الذي يقص الخشب ويعمل منه اشكالا ليضع بداخله الباطون او الاسمنت

“Tubercî ne anlama gelir? O; ev yapan kişidir. Fakat inşaat işinde birçok şekilde çalışabilir. 1- İnşaat demirlerini döşeyen demirci, 2- Bölükte yapı yapan kimse, 3- İçine harç ya da beton koymak için ağacı kesip kap yapan marangoz.” Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere tübercî / طوبرجي kelimesi inşaatta çeşitli işler yapan ustalar için kullanılmaktadır⁹¹.

Tabûrcî / طوبرجي kelimesi, bölüklerden meydana gelen ya da grup, yeğın, küme anlamlarına gelen Türkçe “tabur” kelimesinden⁹² türetildiğini düşünmekteyiz. Bu kelimenin konumuzla alakalı olarak “amele taburu” şeklinde de bir kullanımı da vardır⁹³. Kanaatimizce, Türkler askeri amaçlı gittikleri yerlere önce istihkâm taburu tarafından çeşitli binalar yapılmıştır. Genelde çadır kültürünün hâkim olduğu bu bölgelerde yaşayan Araplar inşaat yapan kişilerle bu şekilde karşılaşmış olabilirler. Böylece bina işi yapan kişilere genel anlamda “taburcî” denilir olmuştur. Dolayısıyla Araplar tarafından, kök ve ek itibarı ile Türkçe olan ama Türkçede kullanılmayan yeni bir kelime türetilmiştir.

Tabûrcî / طوبرجي kelimesinin kökü ile ilgili şöyle bir görüş daha vardır: Bu tabir, ağaç kesmeye yarayan küçük balta anlamına gelen tabar / طَبْر kelimesinden⁹⁴ türetilmiştir. Çünkü tabercî binalarda kullandığı tahtaları kesmek için tabar / طَبْر denilen bir alet kullanır. Buradan hareketle kelimenin sonuna Türkçe -ci eki getirilerek taburrcî / طوبرجي kelimesi türetilmiştir.

⁹⁰ Bkz. [www.aljazeeraatalk.net / forum](http://www.aljazeeraatalk.net/forum), 27.12.2007.

⁹¹ Bkz. [www.safeena.org / vb / archive / index](http://www.safeena.org/vb/archive/index), 27.12.2007.

⁹² Tabur kelimesinin Arapçadaki kullanımı için bkz. *Türkçenin Ürdün ve Suriye Lehçeleri Üzerindeki Etkisi*, s. 66.

⁹³ Bkz. *TDK Online Genel Sözlük*, [www.tdk.gov.tr / TR / SozBul](http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul), 26.12.2007.

⁹⁴ Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 514.

27- اربنجي / عربجي-اربيجي / عربنجي / Erabancî, Erbacî, 'Arbacî, 'Arabancî:

شخص يقود عربة الحصان أو يجر عربة اليد . (ر،س،ف،ل)

At arabası süren ya da el arabası ile yük taşıyan kişiler için kullanılmaktadır. Ayın / ع harfi ile yazıldığı gibi elif / ا harfi ile de yazılmaktadır. Aslı Türkçe olduğu için elif ile yazılması bize göre daha uygundur. Ancak arabacî / عربجي kelimesi, belki de ses ve şekil olarak 'Arab / عرب kelimesine yakın olduğundan dolayı Araplar tarafından ayın / ع ile kullanılmaya başlanmıştır. Ya da onlar عربجي kelimesinin عرب kelimesinden türetildiğini sanmaktadır. Muhtemelen bu yüzden onun 'ayın / ع ile kullanımı daha yaygındır. Arabacî / عربجي tabirinin kullanımı ve türevleri halk arasında o kadar çoktur ki sanal ortamda bile bu isimli birçok siteye rastlamak mümkün olduğu⁹⁵ gibi bu kelimenin Irak halk dilinde de sıkça kullanıldığı belirtilmektedir⁹⁶.

28- عَوْنَطَجِي / 'Avantacî:

شخص يأخذ أموال الآخرين بدون إذن و يعيش حياة بلش. (ر،س،ف،ل)

Diğer insanların mallarını rızaları dışında alan, her şeyi bedavaya getirmeye çalışan kimseler için kullanılan avantacî / عوانطجي Türkçedeki anlamıyla Arapçada da kullanılmaktadır. Çalışmadan başkalarının üzerinden geçinen kimselere de avantacî denilmektedir. Nitekim bu anlamda kendinden bahseden biri şöyle demektedir:

“أدرس شهرين بالهندسة، و باقي الأيام عنوطجي يعني عطل بطل”
okuyorum, diğer günler ise avantacıyım, yani işsiz güçsüz⁹⁷. “ Bazen de halk arasında avantacî, mecazen yalancı anlamında kullanılmaktadır.

29- فَرَحَجِي / Ferahcî:

شخص يبيع الفراخ و الدجاج. (ر)

Sadece Ürdün yöresinde kırsal ile bağlantılı yerlerde kullanılmaktadır. Mesela, İrbid şehri çevresinde birçok tavuk çiftliği vardır. Bu işi yapanlar tavukları genellikle canlı olarak

⁹⁵ Bkz. www.3rbge.com; www.arbegi.jeeran; www.3arbe.com, 27.12.2007.

⁹⁶ Bkz. *Erba'u Levâhık*, s. 137.

⁹⁷ Metnin tamamı için bkz. www.syriaroses.com / forum, 27.12.2007.

şehre yakın bazı noktalarda satmaktadırlar. Bu işi yapan kimselere verilen bir isim olan ferahcî / فرحجي , köken itibarıyla anlamı piliç ya da civciv olan Arapça فرخ kelimesinin⁹⁸ –ci eki almış halidir. Ayrıca bu tabir, mecâzî olarak oğlan çocuklarla çarpık ilişki kuran kişiler için de *lûtfî* anlamında kullanılmaktadır.

30- فُصْحَجِي / Fushancî.

كأنه فصيح و يتفلسف كأنه أعلم من الآخرين و يزعج الناس بكلامه شخص يتكلم كثيرا
(ر، ف، ل) .

Çok konuşan, felsefe yapmaya kalkışan, fasih olduğunu zanneden ama aslında fazla bir şey bilmeyene ve bu tavır ile diğerlerine sıkıntı veren, onlar tarafından sevilmeyen kişi anlamına gelir. Fushancî / فُصْحَجِي kelimesinin aslı أَفْصَحُ sıfatı müşebbehesinin müennesi olan فَصْحَى 'dır. فَصْحَى , daha çok العربية الفصحى şeklinde fasih Arapçada العربية / Arapçanın sıfatı olarak kullanılır. Ancak, bu sıfat zamanla ismin yerini tutar olmuş ve sadece fushâ / فَصْحَى şeklinde kullanılmaya başlamıştır⁹⁹. Daha sonra da araya bir kaynaştırma nunu / نْ u getirilerek sonuna –ci eki alan fushancî / فُصْحَجِي , çok konuşarak bilgiçlik taslayan kişilere verilen bir isim halini almıştır. Zira halk arasında fasih Arapça (Fushâ) yerine daha çok konuşma Arapçası kullanılmaktadır. Dolayısıyla diğerleri ile fusha konuşan kişi, genele ters düşüğü için sanki büyüklük ya da bilgiçlik taşıyor olarak algılanmaktadır. Buradan hareketle çok konuşmasını istemedikleri insanlara Araplar, kökü Arapça eki Türkçe olan fushancî / فُصْحَجِي tabirini kullanmaktadırlar. Görüldüğü üzere, Arapça bir kelimeye Türkçe bir ek getirilerek yeni bir kelime türetildiği gibi çoğu kere mecâzî olmak üzere anlamlar kazanmaktadır.

31- فُلسَجِي / Felsefcî:

شخص لا بد له من النظريات و كلام جميل من أستاذ يتمسك بنظرياته التي درسها و
يريد أن يبين لك أنه فلسفي درجة أولى. (ر، ف، ل)

⁹⁸ Bkz. *es-Sihâh*, I / 373.

⁹⁹ Aynı şekilde العامية / konuşma (halk) dili, tamlamasındaki sıfat olan العامية , zamanla tek başına tamlamanın karşılığı olarak kullanılır olmuştur.

Gerçek anlamı ile teori geliştiren, güzel söz söyleyen, düşündüklerini öğrencileri ile paylaşan ve kedisinin felsefeci olduğunu ortaya koyan kimseler için kullanılan felsefî / فلسفي, zamanla olumsuz bir anlam kazanmış ve daha çok felsefeci geçinenler için kullanılmaya başlamıştır. Felsefe / فلسفة tabiri Yunancadan Arapçaya hikmet / حكمة karşılığı olarak geçmiş¹⁰⁰, büyük ihtimalle de Arapçadan Türkçeye geçmiş olup her iki dilde de kullanılmaktadır. Bunun yanında, aynı kelimenin Türkçe –ci eki almış olan felsefeci tabiri, Arapçaya Türkçeden felsefî / فلسفي şeklinde bazı fonetik değişikliğe uğrayarak nakledilmiş olup Suriye dışında Şam bölgesinde kullanılmaktadır.

32- قُبْطَانِي / Kubtancî:

شخص يعمل في السفينة. (ل)

Lübnan yöresinde rastladığımız bu kelime Türkçeye ve Arapçaya batı dillerinden geçmiş olan kaptan kelimesinin Türkçe –ci eki almış halidir. İlk bakışta sanki kaptan anlamında kullanılıyormuş gibi görünmektedir. Fakat asıl anlamı kaptanın kendisi değil de kaptanın emrinde çalışan (kaptana ait olan) her bir kişi için kullanılmaktadır.

33- قَمَارِجِي / Kumarcî:

شخص يلعب القمار. (ر،س،ف،ل)

Kök itibarıyla قَمَرِيّ قَمَرِيّ fillinden türemiş olan kımâr / قَمَار kelimesi Türkçeye kumar şeklinde geçmiştir ve aldatmak anlamıyla ilintilidir¹⁰¹. Türkçeleştikten sonra –ci eki alarak Türkçedeki aynı anlamıyla kumarcî / قَمَارِجِي ya da kımarcî / قَمَارِجِي şeklinde tekrar Arapçaya dönmüştür. Kumar oynayan kişilere verilen bir simdir. Araplar kendi dillerinde ‘kumarcî’ anlamına gelen mukâmir / مُقَامِر kelimesi olduğu halde halk arasında Türkçe ek almış hali tercih edilir olmuştur. Bu da bizim “Araplar hoşça gitmeyen alışkanlıklar, ya da ikinci sınıf meslekler için özellikle Türkçe –ci eki almış meslek ya da alışkanlık bildiren kelimeleri kullanıyorlar” şeklindeki tespitimizi desteklemektedir. Araştırmamıza konu olan Şam Bölgesi dâhil Mısır ve diğer ülke lehçelerinde de kumarcî / قَمَارِجِي kelimesi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır¹⁰².

¹⁰⁰ Lisanu'l-'Arab, I / 158.

¹⁰¹ Bkz. Lisânu'l-'Arab, VII / 490.

¹⁰² Irak bölgesinde قَمَارِجِي / kumercî şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz. Erba'u Levâhik, s. 138

34- كهوجي / قهوجي / Kâhvecî, kahvecî:

شخص يعمل القهوة و يقدم للضيوف أو الزبائن. (ر،س،ف،ل)

Kahve yapan, misafirlere ya da müşterilere sunan kimse anlamına gelir. Türkçede daha çok bu anlamı ile soyadı olarak kullanılan kahveci tabiri daha ziyade kahvehane çalıştıran hatta bazen kumar oynatan (kumarhane sahipleri) için kullanılmaktadır. Aynı şekilde özellikle Lübnan yöresinde bizdeki anlamı ile kahvede çalışan anlamında da kullanılmaktadır. Sözlüklerde mevcut kelimelerden biridir¹⁰³.

35- كَبَّاجِي / Kebabcî:

يقال لكل شخص يصنع و يبيع الكباب في المحلات أو الشوارع. (ر،س،ف،ل)

Dükân ve benzeri yerlerde kebab yapıp satan kişilere verilen bir adtır. Arapçada da Türkçedeki anlamı ile kullanılmaktadır. Şam bölgesinde sıkça kullanılan kelimelerden biri olarak Türk kültürünü dışarıya taşıyış kelimelerin başında gelir.

Kebab / كباب kelimesi Arapçadan bize gelmiş ve -ci ekini aldıktan sonra kebabcî / كَبَّاجِي şeklinde tekrar Arapçaya dönmüştür¹⁰⁴. Son haliyle kelime artık Arapça değil Türkçedir. Ayrıca derleme sözlüklerde de kebabcî / كَبَّاجِي kelimesine yer verilmiştir¹⁰⁵.

36- كَرْحَنَجِي / Kerhancî:

شخص سيئ يأجر النسوة مقابل الفلوس. (ر،س،ف،ل)

Para karşılığı kadın ticareti yapan kişiler için kullanılan, oldukça olumsuz anlam ifade eden bir kelime olan kerhancî / كَرْحَنَجِي, Türkçe kerhaneci kelimesinin biraz ses değişikliğine uğramış halidir ve Türkçedeki aynı anlamıyla kullanılmaktadır. Köken itibarı ile aslı Farsça کر

¹⁰³ Bkz. *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 798; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 733. Ayrıca كهوجي kelimesinin; titiz araştırmacı, istihbaratçı anlamlarına gelen Urduca'dan alınma bir kelime olduğu belirtilmektedir. Bkz. Sicil, II / 799. Bu kelimenin Irak halk dilinde de kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz. *Erba'u Levâhık*, s. 138.

¹⁰⁴ Halk lehçelerinde sıkça kullanılan kebabcî / كَبَّاجِي kelimesi internette binlerce kere geçmektedir hatta www.kakb-ji.com 17.12.2007 gibi müstakil siteler de bulunmaktadır.

¹⁰⁵ Bkz. *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 773. Irak lehçesinde kullanımı için bkz. *Erba'u Levâhık*, s.137.

خانه / kâr hane olan bu kelime dükkân işyeri, atölye gibi anlamlara gelmektedir¹⁰⁶. Türkçeye de aynı anlamda girmiş fakat daha sonraları bu kelimeye olumsuz anlamlar yüklenmiş ve bu kullanımı öne çıkararak kelimenin gerçek anlamların önüne geçmiştir. Böylece kerhane kelimesi sadece bu tür yerler için özel isim halini almıştır. Kerhane kelimesinden de daha ziyade kadın ticareti yapan kimseler için *kerhaneci* kelimesi türetilmiş ve bu hali ile de Arapçaya Türkçe bir kelime olarak geçmiştir. Kerhancî / كرخنجي tabirinin araştırmamız alanı dışında kalan Mısır ve Irak lehçelerinde de kullanıldığı belirtilmektedir¹⁰⁷.

37- كَمَانَجِي / Kemâncî:

الذي يعزف على آلة الكمان. (ر،س،ف،ل)

Bir müzik aleti olan keman çalan kişi anlamına gelen kemancî / كمانجي, Arapçada da aynı Türkçedeki anlamı ile kullanılmaktadır¹⁰⁸. Bu kelime Şam bölgesinin tamamında kullanılmaktadır. Kemancî / كمانجي, eki ve kökü itibarıyla Türkçe bir kelime olarak Arapçaya geçmiştir.

38- كُنْدَرَجِي / كُنْدَرَجِي / Kundercî, kendercî:

شخص يصنع الأحذية فقط. لا يقال للذي يبيع الأحذية. (ر،س،ف،ل)

Sadece ayakkabı imalatı yapan kişiler için kullanılan kundercî / كندرجي kelimesinin kökü olan kundura batı dillerinden Türkçeye girmiştir¹⁰⁹. Kanaatimizce kundura / كندرة kelimesi de kundarcî / كندرجي gibi Türkçeden Arapçaya geçmiştir. Türkçede kunduracı şeklinde kullanılan kundarcî / كندرجي kelimesi Araplar arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

---

¹⁰⁶ İlkbaşlarda kerhaneci / كرخنه جي kelimesi entüstri işçisi, zanaatkar gibi gerçek anlamında kullanılmakta idi. Bkz. Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 755.

¹⁰⁷ Geniş bilgi için bkz. *Erba'u Levâhık*, s. 137.

¹⁰⁸ Kemancî kelimesi bazı modern sözlüklerde de yer almaktadır. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 772. Bu tabirin Mısır lehçelerinde de kullanılmaktadır.

¹⁰⁹ Bkz *TDK Sözlüğü*, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul>, 27.12.2007.

39- كَهْرَبَجِي / Kehrabcî:

شخص يعمل في عمل كهربائي أو في شركة كهربائية و هو يمد الأسلاك في المنازل أو المتاجر. لا يقال للذي يبيع أدوات كهربائية. (ر،س،ف،ل)

Elektrik işinde ya da bir elektrik şirketinde çalışan kişilere kehrabcî / كهرباجي denildiği gibi ev ve dükkânlarda elektrik tamirciliği yapan ya da elektrik tesisatı döşeyen kimselere de aynı isim verilmektedir. Bütün Şam bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca şunu da belirtelim ki İtalyancadan Arapçaya girmiş ve elektrik anlamına gelen mu'arreb كَهْرَبَاء kelimesinin ism-i mensûb hali olan ve elektrikçi anlamına gelen كهربائي kelimesi de Arap lehçelerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanında aynı şekilde Türkçe meslek eki olan -ci ekinin de halk arasında kullanılması bize oldukça ilginç geldi. Bu yönde yani neden aynı anda tek bir meslek grubunu ifade etmesi için hem Türkçe hem de Arapça ek almış aynı anlama gelen iki kelime kullanılıyor, diye araştırmamızı derinleştirdik. Sonuçta gördük ki Arapça asıllı olan كهربائي / kehrîbâî kelimesi daha ziyade diplomalı elektrikçiler hatta mühendisler- için; Türkçe ek almış ve yine elektrikçi anlamına gelen كهرباجي ise daha ziyade diplomasız ama çıraklıktan yetişerek elektrikçi olmuş kişiler için kullanılmaktadır.

40- كُومَجِي / Kûmecî:

الذي يصلح عجلات السيارات و يكتب هذا الاسم على اللوحة أمام الدكان. (س) و معناها "بنشرجي".

Türkçedeki lastikçi ya da lastik tamircisi anlamına gelen kûmecî / كومجي, meslek bildirir ve araba lastiklerini tamir eden kişi anlamında kullanılır. Sadece Suriye yöresinde kullanılmakta olan kûmecî / كومجي kelimesinin aslını tespit edemedik. Diğer bölgelerde bu işi yapan kişiye benşercî / بنشرجي denilmektedir. Bir sitede كومجي kelimesi şu şekilde tanımlanmaktadır:

شو كومجي يعني اللي بيصلح دواليب (ما معنى كومجي؟ يعني الذي يصلح عجلات السيارات).

"Kûmecî ne anlama gelir? Araba lastiklerini tamir eden kişi demektir"¹¹⁰.

¹¹⁰ Bkz. www.123arab.com / vb / showthread, 27.12.2007.

41- مَسْخَرُجِي / Masharcî:

من الآخرين كثيرا. (ر،س،ل،ف) الذي يسخر

Başkalarıyla alay eden kişi anlamına gelen masharcî / مسخرُجِي kelimesi Arapça alay etmek anlamına gelen يَسْخَرُ سَخَرَ – fiilinden türemiş meshara / مَسْخَرَةٌ (alay konusu) kelimesinin¹¹¹ Türkçe –ci eki almış halidir ve bütün Şam bölgesinde kullanılmaktadır.

42- مَشْكَلُجِي / Maşkelci:

شخص يعامل الناس غير حسنة و يسبب دائما المشاكل، رجل مشاغب. (ر،س،ف،ل)

Zor, karmaşık, anlaşılmaz vb. hale gelmek anlamındaki Arapça يَشْكَلُ شَكَلَ – fiilinden türemiş ve problem anlamına gelen مُشْكَلَةٌ / müşkile¹¹² kelimesinin Türkçe –ci eki almış hali olan maşkelci / مشكلُجِي, problem yaratan kişiler için kullanılmaktadır. Hem gerçek anlamında çeşitli sorunlara sebep olan kişi; hem de mecazî anlamda küçük çocuklar ya da durmadan soru soran, insanları kendi hallerine bırakmayan kişiler için kullanılmaktadır. Tüm Şam bölgesinde kullanılmaktadır.

43- مَصْرَفُجِي / Masrafci:

شخص يبذل ويصرف المال كثيرا وغالبا ما في أشياء لا فائدة له. (ر،س،ف،ل)

Genel olarak Şam bölgesinde kullanılmakta olan masrafci / مصرفُجِي kelimesi, çok harcayan ve faydasız şeylerde müsrif olan kimse anlamına gelmektedir. Türkçedeki *israfçı* kelimesi ile aynı anlamı ifade etmektedir. Masraf / مَصْرَفٌ, harcamak anlamına gelen – صَرَفَ – fiilinin mim'li mastarıdır¹¹³. Dolayısıyla aslı Arapça olan bir kelime, Türkçe ek alarak مَصْرَفُجِي şeklinde halk arasında kullanılmaktadır.

44- مَصْلُحُجِي / Maslahci:

شخص يفكر دائما في منفعة و مصلحته أكثر من الآخرين. (ر،س،ف)

Menfaat anlamına gelen Arapça maslahat / مَصْلُحَةٌ kelimesinin Türkçe –ci eki almış hali olan maslahci / مَصْلُحُجِي, Arapçada halk arasında kendi menfaatini düşünen anlamında

---

¹¹¹ es-Sihâh, I / 555.

¹¹² Lisânu'l-'Arab, V / 169.

¹¹³ Bkz. Lisânu'l-'Arab, V / 319.

kullanılmaktadır. Türkçe de bu anlamda menfaatçi kelimesi kullanılmaktadır. Farsçada aynı anlamda istifadeci / استفاده جي kelimesi dikkat çekmektedir. Dolayısıyla her üç dilde de aynı anlama gelen kök itibarı ile Arapça, ek itibarı ile de Türkçe farklı üç kelime kullanılmaktadır¹¹⁴.

45- مطبخي / Matbahci:

شخص يطبخ في المطبخ، الطباخ. (ر،س،ف،ل)

Arapça يَطْبُخُ – طَبَخَ / pişirmek fiilinin ismi mekânı olan ve mutfak anlamına gelen مَطْبُخْ kelimesinin¹¹⁵ –ci eki almış hali olan مَطْبُخِي; mutfakta çalışan kişi, aşçı gibi anlamlara gelmektedir. Haddi zatında Türkçe mutfak kelimesi de Arapçadaki مَطْبُخْ / metbah kelimesinin fonetik değişikliğe uğrayarak Türkçeleşmiş halidir. Mutfak tabirinin –ci eki almış hali Türkçede kullanılmamaktadır. Ancak Şam Bölgesi Arap halk ağızlarında مطبخ / matbah kelimesinin Türkçe –ci eki almış hali bütün bölgelerde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Hâlbuki Arapçada aşçı anlamına gelen çekimli طَبَّاحْ / tabbâh ve طَهَّاءْ / tahhâ' kelimeleri bulunmaktadır. Buna rağmen bir de metbah kelimesine Türkçe –ci eki getirilerek yapılmış matbahci / مطبخي tabiri kullanılmaktadır. Arapların, dillerinde zaten aynı anlamı ifade eden kelimeler bulunmasına rağmen böyle bir kullanıma ihtiyaç duymaları manidardır. Bazı Araplarla yaptığımız görüşmeler sonucunda matbahci / مطبخي ifadesinin, gerçek anlamda aşçı olmayan ama mutfağa girip yemek yapan erkeklere, biraz da küçümseme amaçlı kullanmakta olduğunu fark ettik.

46- مطعمجي / Mat'amci:

أو شخص يعمل في المطعم. (ر،س،ف،ل) هو صاحب المطعم

Lokanta sahibi ya da lokantada çalışan anlamına gelen mat'amci / مطعمجي tabiri, Arapça يَطْعَمُ – طَعَّمَ / tadına bakmak, zevk almak fiilinin yemek pişirilen yer ya da kısaca lokanta dediğimiz yer anlamı ifade eden (ismi mekan) mat'am / مَطْعَمْ kelimesinin Türkçe –ci eki almış halidir¹¹⁶. Mat'amci ve matbahci kelimeleri mecazen, kadın gibi mutfakta yemek yapan anlamında daha çok erkeklerin kendi aralarında birbirlerini tahkir amaçlı kullanılmaktadır.

¹¹⁴ Farsça kullanımı için bkz. *A Persian Dictionary*, I / 253; Etik, *Farsça-Türkçe Lugat*, s.33.

¹¹⁵ *es-Sihâh*, I / 382.

¹¹⁶ *es-Sihâh*, II / 1457.

47- مَكْلَمَجِي / Maklemencî:

الذي يتكلم و يتفلسف كثيرا أحيانا بدون فائدة. هو يفرض نفسه في المجتمع بأسلوب
كلامه (ر،ل)

Sadece Ürdün ve Lübnan yöresinde rastladığımız maklemencî / مَكْلَمَجِي tabiri, konuşmak anlamına gelen كَلَام kökünden türetilmiştir¹¹⁷. Özellikle iki kişi arasında yapılan konuşmalar ya da telefon konuşmaları için kullanılan makleme / مَكْلَمَة mastarından türetilmiş olup sâkin nun / نْ harfi ile kaynaştırılmıştır. Yalnız Ürdün ve Lübnan lehçesinde kullanıldığını tespit edebildiğimiz maklemencî / مَكْلَمَجِي tabiri, yerli yersiz çok konuşan, gereksiz yorumlar yapan hatta argo tabirle geveze anlamına gelmektedir. Bu tür kişiler toplumda kendilerine has konuşmaları ile tanınırlar. Bu anlamda komşusundan şikâyetçi olan biri şöyle demektedir:

عمر انسان ذكي كثير لانه مشرف الكمبيوتر بغض النظر انه مكلمنجي وكثير حكي
لكني أحترمه والمصيبة انه جاري

“Ömer çok zeki bir insandır. Çünkü o, bilgisayar sorumlusudur. Bu yönü bir tarafa, o, meklemencidir (geveze), çok konuşur. Fakat ben onu anlayışla karşılarım. Asıl musibet benim komşum olmasıdır¹¹⁸.”

48- مَكْوَجِي / Makvacî:

شخص يعمل في كي الثياب و هو يغسل و يكوي الملابس مقابل الثمن، هو "الكواء".
(ر،س،ف،ل)

Makvacî / مَكْوَجِي, genel anlamda ütü yapan herkes, özel anlamda ise elbiseleri yıkararak ütöleyen yani Türkçede kuru temizlemeci ya da çamaşırcı¹¹⁹ dediğimiz kişilere verilen bir isimdir. Arapça ütölemek anlamına gelen يَكْوِي fiilinin yer bildiren türevi olan mekvâ / مَكْوَى kelimesinin Türkçe -ci eki almış halidir¹²⁰. Konuşma dilinde tüm Şam Bölgesinde bilenen ve kullanılan bir kelimedir. Fasih Arapçada yine aynı kökten türemiş ve ütücü anlamına gelen kevvâ / كَوَّاء kelimesi var iken Türkçe -ci eki almış meslek bildiren mekvecî /

¹¹⁷ Lisânu'l-'Arab, VII / 719.

¹¹⁸ Metnin tamamı için bkz. www.a7lashbab.com / vb / archive, 28.12.2007.

¹¹⁹ Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 780.

¹²⁰ es-Sihâh, II / 1798.

مكوجي'nin konuşma dilinde tutunması dikkat çekicidir. Günümüz Arap dünyasında hala Arapların ütü işini, ütücülere (kuru temizlemeci) yaptırma işi yaygın bir şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla makvecî / مكوجي kelimesi sık kullanılan kelimelerden biridir.

49- مَعْمَرَجِي / Ma'mercî:

شخص يعمل في بناء العمارات، كأنه بناء أو معمار. (ر،س،ف،ل)

Ma'mercî / معمرجي kelimesi Arapça iskân etmek, yerleşmek¹²¹ gibi anlamlara gelen يَعْمُرُ – يَعْمُرُ fiilin ismi mekânı olan bina yeri, inşaat yeri ya da bahçe içinde geniş ev gibi anlamlara gelen مَعْمَرُ kelimesinin Türkçe –ci eki almış hâlidir. Bu tabir, mühendis ya da mimar değil ama onların yaptığı işleri yapan fakat diploması olmayan, çıraklıktan yetişmiş kişiler için kullanılmaktadır. İnşaatlarda çalışan تُبْرَجِي / طوبرجي'den daha üstün olan inşaat ustaları için kullanılır. Ma'mercî kelimesinin anlamına ışık tutması açısından şu örneği vermek yerinde olacaktır:

لقد اشتغلت على مدار ال 18 سنة الماضية في:

1- بِنَاء (يعني معمرجي) 2- كوفير نسائي 3- حلاق رجالي 4- صيدلاني 5- شوفير تاكسي

"Geçen 18 sene zarfında, 1- Ustalık (yani ma'mercî) 2- Bayan kuaförü 3- Erkek kuaförü 4- Eczacılık 5- Taksi şoförlüğü yaptım.¹²²"

50- مَعْلَوَجِي / Mağlevancî:

التاجر أو صاحب الدكان الذي يشتري البضائع أو الأدوات بأسعار غالية. (س)

Sadece Suriye'nin bazı bölgelerinde kullanıldığına şahit olduğumuz mağlevancî / معلوَجِي kelimesi, malı, değerinden fazlaya satan esnaf için kullanılmakta olup, Türkçeye *pahacı* olarak tercüme edilebilir. Kelimenin aslı Arapaça يَغْلُو – يَغْلُو fiilinin mim'li mastarı olan ve *pahalı olmak* anlamına gelen مَعْلَى isminden türetilmiştir¹²³. Mastarın sonundaki ya / ي, aslına yani vav / و'a irca edilerek araya sakin bir kaynaştırma nun / ن'u getirilerek معلوَجِي

¹²¹ es-Sihâh, I / 615.

¹²² Metnin tamamı için bkz. [www.palissue.com / vb / palestine](http://www.palissue.com/vb/palestine), 28.12.2007.

¹²³ Bkz. *Lisânul"Arab*, VI / 666.

şeklini almıştır. Anlamından da anlaşılacağı üzere mağlevancî / مَعْلَوْنَجِي tabiri olumsuz bir anlam ifade etmektedir. Şu metin mağlevancî kelimesinin anlamını çok iyi açıklamaktadır:

انا أنصحك بأقدم دكتور جلدية في جدة د. سليمان غلابيني وهو بصراحة مغلونجي

“Ben sana Cidde'deki en eski cildiyeci olan Dr. Süleyman Ğalâýinî'yi tavsiye ederim. Ancak, o, açıkcası pahacıdır.¹²⁴”

51- مَوَسْرَجِي / مُوسْرَجِي / Mevâsercî, müsercî:

الشخص الذي يمدد أنابيب المياه. (ر،س،ف،ل)

Su tesisatçısı anlamına gelen bu kelimenin aslı Rumcadan Türkçeye geçerek Türkçeleştiği belirtilen masu'ra, çeşme zıvanası ya da üzerine iplik vs. sarılan koni veya silindir anlamına gelir¹²⁵. Günümüz Türkçesinde kullanılmamakta olan masu'ra kelimesi, belki de Türkçeden Arapçaya boru anlamında mâsûra / ماسورة şeklinde geçmiştir. Araplar da bu kelimeye Türkçe yapım eki -ci getirerek ve biraz ses değişimine uğratarak su tesisatçısı anlamında müsercî / مُوسْرَجِي şeklinde kullanılmaktadır.

هل انت موسرجي شاطر أرنا قدرتك على ربط المواسير. من اجل مرور المياه في المسار الصحيح.

“Sen maharetli bir muserci / موسرجي (tesisatçı) mısın? Göster bize boruları bağlamaktaki ustalığını ki sular normal seyrinde aksın”¹²⁶.

Ürdün kılavuzunda İrbid şehrinde bahsederken şu meslekleri vermiştir:

وقطع غيار ومعدات موسرجي موسرجية موسر جيه , ولوازم, ميكروفيلم

“Yedek parça, âlet edevat, su tesisat ve tesisatçı, ev gereçleri, mikro film .....¹²⁷”

¹²⁴ Metnin tamamı için bkz. www.jeddahnews.net / vb, 04. 12. 2007.

¹²⁵ Bkz. DTK Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr / TR / SozBul, 04.01.2008.

¹²⁶ Bir sitede borularla doğru yolu bulma sorusu ile ilgili olarak bu işi yapan kişi için kullanılmıştı. Bkz. www.alkul.com / item.php 27.12.2207.

¹²⁷ Metnin tamamı için bkz. www.irbidnews.com / directory.html 28.12.2007.

52- نَحْوَجِي / Nahvacî:

شخص يساعد الناس دائما و يقدم مصلحة الناس أمام نفسه. (ر)

Başkalarına her zaman yardımcı olmaya çalışan, kendi çıkarını düşünmeyip hep diğer insanların menfaatini düşünen kişi anlamına gelen nahvecî / نَحْوَجِي tabiri, sadece Ürdün yöresinde kullanılmaktadır. Lübnan'da da bazıları tarafından bilinmekte ancak fazla kullanılmamaktadır. Nahve / نَحْوَة / نخا-يَنْخُو، نَحْوَة / gururlu olmak, yüce olmak fiilinın mastarıdır. Eskiden âli cenaplık denilirdi. Bu kelimenin daha iyi anlaşılması için şu örneği vermek isteriz:

هناك ثلاثة أشياء يتوارثها الرجل من أجداده: 1- البخل 2- الشجاعة 3- النخوة . لا يمكن هذه العادة بالرجل إذا كانت موجودة. لأنها متوارثة و موجودة في دمه و دم أجداده. الجبان جبان، و البخيل بخيل و النخوجي نخوجي .....

“İnsan, üç şeyi atalarından alır: 1- Cimrilik 2- Cesurluk 3- Eli açıklık. Eğer bu huylardan biri varsa onların değişmesi mümkün değildir. Çünkü o huy, irsidir, kendi kanında ve atasının kanında mevcuttur. Korkak, korkaktır; cimri, cimridir; nahveci, nahvecidir.”¹²⁸

هادا روالله قرأت عنه كثير انه نَحْوَجِي كان يتعاطف مع الفقراء

“Vallahi bunun hakkında çok nahveci / نخوجي (eli açık) olduğunu, fakirlere karşı çok merhametli olduğunu okudum¹²⁹.”

Nahvacî / نَحْوَجِي kelimesi ilk başta olumlu anlamda kullanılıyor gibi görünmektedir. Nitekim sözlük anlamı da bu şekildedir. Ancak halk arasındaki kullanımına biraz olumsuzluk yüklenmiştir. Şöyleki, kendini ve ailesini ihmal edecek derecede cömert olan, elinde avucunda var olan her şeyi başkalarına harcayan kişiler için mecazen nahvacî / نَحْوَجِي kelimesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir şekilde olumsuz anlam ifade etmektedir.

53- نِسْوَجِي / Nisvancî:

الذي يحب النساء كثيرا. (ر،س،ف،ل)

Bütün Şam bölgesinde kullanılmakta olan nisvancî / نِسْوَجِي kelimesi, kadınlarla çok ilgilenen, onları seven anlamına gelmektedir ve konuşma dilindeki Türkçe karşılığı “zampara,

¹²⁸ Metnin tamamı için bkz. [www.adiga.org / forum / showthread](http://www.adiga.org/forum/showthread), 28.12.2007.

¹²⁹ Metnin tamamı için bkz. www.njoom.com, 28.12.2007.

hovarda”dır. Bu tabir, امرأة / kadın¹³⁰ kelimesinin çoğulu olan nisve / نِسْوَة (kadınlar) kelimesinin Türkçe –ci eki almış halidir. Fonetik kolaylık sağlamak amacıyla –ci ekinin önüne kaynaştırma sakın nûnu / نُ’u getirilmiştir. Çok yaygın kullanımı olan nisvancî / نِسْوَانِجِي kelimesi Arapça şarkı sözlerinde de yer almaktadır:

Nisvancî / نِسْوَانِجِي, Fâris Kerem’in yeni çıkan şarkısının ismidir¹³¹.

54- هَيْلَمِجِي / Heylemcî:

شخص يحاول خداع الناس لكنه مكشوف، و هو فُصْحَنجِي أحمق. (ر،س،ف)

İnsanları aldatmaya çalışan, fakat bu huyu herkes tarafından bilenen, ahmakça konuşan kimselere verilen bir isim olan heylemcî / هَيْلَمِجِي, heylem / هَيْلَم kelimesinin Türkçe –ci eki almış hâlidir. Fakat bu kelimenin kökünü tespit edemedik.

Heylemcî / هَيْلَمِجِي, tabirini daha iyi anlamak için Sahûr ez-Ze’rân tarafından hazırlanmış olan bir sitede *el-Fusûlu'l-Erba'a* / الفصول الأربعة adlı bir çocuk müzikalinin ilk sahnesinde geçen şu konuşmaya yer vermek isabetli olsa gerek. Çünkü heylemci / هَيْلَمِجِي tabiri burada غشاش ifadesiyle açıklanmıştır:

الشمس: هو انت مركز على أخوك خلدون، هاض أخوك يا حسان واحد هَيْلَمِجِي وما
ينفع لأشي

حسان: والله هالشمس ما هي قليلة بتعرفني وبتعرف اخوي خلدون، والله صحيح أخوي
هَيْلَمِجِي وكمان غشاش. طيب يا شمس الشموسة قوليلي انت ليش طالعة متأخرة

es-Şems: Kardeşin Haldun’a itimat eden sensin, ey Hasan!, kardeşin bir heylemciye bulaştı ve hiçbir işe yaramıyor.

Hasan: Ey Şems, Vallahi sen beni ve kardeşim Haldun’u çok az tanıyorsun. Doğrudur, kardeşim heylemci olabilir, ayrıca hilekâr da. Pekiyi Sayın Şems, sen neden bunu geç anladığımı, söyle bana!¹³²

¹³⁰ es-Sihâh, I / 110.

¹³¹ Metnin tamamı için bkz. www.4as7ab.com/vb, 28.12.2007.

¹³² Tiyatro sahneleri ve diyalogun tamamı için bkz. www.mazendowaikat.maktoobblog.com, 29.12.2007.

55- وُلْدَنْجِي / Valdencî:

الشخص الذي يعامل و يتكلم مع الصغار كأنه صغير السن و هو منهم، و يتصرف مثل الأولاد. (ر،ل)

Özellikle Ürdün yöresinde sık kullanılan valdencî / وُلْدَنْجِي kelimesi Lübnan yöresinde de bilinmektedir. Bu tabir, veled / وُلْد (çocuk) kelimesinin kaynaştırma harfi ile birlikte Türkçe – ci eki almış halidir ve çocukça davranan, çocuksu hareketlerde bulunan ya da çocukların seviyesine inerek onlarla rahat bir şekilde anlaşılan kimse anlamına gelir. İnternet ortamında bulamadığımız nadir kelimelerden biridir. Bu kelime ile alakalı olan sadece birkaç sitede valedcî / وُلْدَنْجِي tabiri¹³³ geçmektedir. Ancak Şam Bölgesinde halk dilinde böyle bir kullanıma rastlayamadık. Valedcî / وُلْدَنْجِي ayrıca araştırılması gereken bir tabirdir.

56- يَالَانْجِي / يَالَانْجِي / Yalencî, yalâncî, yâlâncî:

معناها الكذاب و هي أكلة مشهورة في سوريا و الأردن و الفلسطينيين و تشبه البيرق لكن ورق النباتات المستعمل هو السلق و ليس ورق العنب و لهذا سمي الكذاب (يالانجي) او يمكن أن نقول العشاش أي بيرق عشاش لأنه ليس عنب انما سلق . (ر،س،ف)

Eki ve kökü itibarıyla Türkçe olan *yalancî* / يالانجي kelimesi Türkçedeki aynı anlamıyla Araplar arasında konuşma dilinde kullanılmaktadır. Ancak gerçek anlamda değil de mecâzî anlamda bir yemek adı için zamanla özelleşmiştir. Normalde üzüm yaprağından içine et konularak yapılan bir sarma türüdür. Fakat etten yapılması gerekirken, çoğu kere içine et değil de pirinç konularak yapılmaktadır ve normal yapılmış gibi görünmektedir. İşte bu yüzden adına yalancı denilmiştir. Yani sahte yaprak sarması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yalancî / يالانجي ismi gerçek anlamında kullanılamaz olmuş, bunun yerine özellikle Ürdün, Suriye yöresinde meşhur bir yemek adı olarak kalmıştır.

57- بِيرَنْجِي / Birinci:

يقال للشخص الأول في المنافسات أو لشخص عمل شيئا جيدا بمعنى "ممتاز". (ر، س، ف، ل)

¹³³ Örnek olarak bkz. www.a7rar.com/vb/showthread 28.12.2007.

Birincî / بـيرنجـي kelimesi, *bir* ve *-nci* ekinden oluşmuş birinci anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür¹³⁴. Bu kelimenin sonundaki *-ci* (جي) eki her ne kadar meslek bildiren bir ek değil ise de benzer özellikleri bulunduğundan dolayı burada yer vermeyi uygun gördük. Birincî, Şam Bölgesi halk lehçelerinde sıkça kullanılmaktadır. Hatta özellikle Ürdün yöresinde أفرنجـي / *efrencî birinci* (Avrupalı mükemmeldir, birincidir), şeklinde darbu mesel haline gelmiş bir söz dahi vardır. Ayrıca şunu da belirtelim ki *birinci* kelimesinin yanında Mısır halk dilinde *ikinci* ve *üçüncü* sıra sayıları da Arap lehçelerinde özellikle de Mısır yöresinde hala kullanılmaktadır. Ancak baş harfleri düşerek كنجـي / *kincî* ya da كنجـي / *küncî*; جنجـي / *cüncî* şeklinde ses değişimine uğratılmıştır.

58- كفرنجـي / Kefrencî:

اسم قرية في محافظة عجلون في الأردن. هذا الاسم مركب من اسمين أصله: كفر +
أفرنجـي = كفرنجـي. (ر)

Araştırmamızın konusu olan Türkçe *-ci* eki almış halk dilinde kullanılan kelimelere benzediğinden dolayı kefrenci / كفرنجـي kelimesini de inceledik. Hattı zatında bu kelime, dolaylı da olsa konumuzla alakalı ve oldukça ilgi çekici bir örnektir. Şöyle ki, biz de ilk başta كفرنجـي kelimesinin sonundaki ekin Türkçe *-ci* eki olduğunu sanmıştık. Bölge ülkelerini tararken, كفرنجـي kelimesine ulaştık ve farklı bir oluşum olduğunu fark ettik. Bu kelime birleşik bir tabirdir ve Ürdün'de 'Acîûn şehrine bağlı bir belde ismi olup كفر / kefr ve إفرنجـي / efrencî kelimelerinden müteşekkildir. كفرنجـي+أفرنجـي tamlaması, ses düşmelerinden sonra كفرنجـي / kefrencî halini almıştır. Kefr / كفر, köy; efrencî / إفرنجـي ise Türkçede Frenk dediğimiz ecnebi, ya da batılı anlamlarına gelen frank kelimesinin Farsçalaşmış daha sonra da aynen Arapçaya geçmiş halidir¹³⁵. Dolayısıyla kefrenci / كفرنجـي, ecnebi köyü ya da batı tarzı köy, Avrupâî köy anlamında bir beldenin ismi olmuştur.

¹³⁴. Bkz. *Sicillu Esmâ'il-'Arab*, II / 1181. Irak yöresinde kullanılan ve sonunda *-ci* olan kelime içeren deyim ve darbu meseller için ayrıca bkz. *Erba'u Levâhık*, s. 140.

¹³⁵ Efrencî / أفرنجـي kelimesinin aslı Fransızca, Franque şeklinde Fransızcadır. (Bkz. Alain Rey, *Le Robert Micro*, Paris 1988, s. 562; Ali Rıza Yalt, *Fransızca Türkçe Büyük Sözlük*, Serhat Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 462.) Bu kelime Farsçaya efrenc / أفرنجـي şeklinde Avrupalı anlamında geçmiştir. (Bkz. *A Parsian Dictionary*, I / 314; Etik, *Farsça Türkçe Lugat*, s.41.) Arapçaya da Farsçadaki fonetik değişikliğe uğradıktan sonraki hali ile Farsçadan geçtiğini düşünmekteyiz. Zira keli-

Sonuna Türkçe yapım eki almış meslek ya da alışkanlık bildiren isimler genellikle şu فَعْلِيَّة - فَعْلِيَّة kalıbında çoğul yapılmaktadır:

حَرَّاجِي (kavgacı, doğuşken)	حَرَّاجِيَّة - (kavgacılar)
طَوَّارِي (bina ustası)	طَوَّارِيَّة - (bina ustaları)
سُفْرَجِي (sofracı)	سُفْرَجِيَّة - (sofracılar)
جَوَّاهِرِي (kuyumcu)	جَوَّاهِرِيَّة - (kuyumcular)

SONUÇ

Asırlar boyu aynı coğrafyada iç içe yaşamış Türkçe ve Arapça konuşan iki milletin dilleri arasında kaçınılmaz bir şekilde karşılıklı kelime göçü olmuştur. Bazen göç eden kelimeler kendi özelliklerini aynen korudukları gibi, bazen de farklılaşarak geldikleri yeni dil içinde ses ve şekil yönünden değişime uğramışlardır. Türkçeye, Arapçadan birçok kelime girdiği gibi, Arapçaya da Türkçeden birçok kelime girmiştir. Türkçe yapım eki -ci, zamanla Arapçalaşmış ve sanki Arapça bir yapım eki gibi halk arasında kullanılmaya başlamıştır.

2006- 2008 yılları itibarıyla yaptığımız çalışma göstermiştir ki genellikle meslek ya da alışkanlık bildiren eylemleri yapanı belirtmek için Türkçe yapım eki -ci, Şam bölgesi dediğimiz Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan yörelerinde halk dilinde hâlâ kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları sadece halk dilinde var olmakla beraber diğer bir kısım kelimeler ise çeşitli şekillerde yazı diline geçerek kitap ya da makalelerde yer almıştır.

Yalancı / yalâncî / يَالَانِجِي / boyacı / bûyâcî / بُوَيَاجِي gibi bazı kelimeler eki ve kökü itibarıyla tamamen Türkçe olup, dilimizdeki aynı anlamda Arapçada da kullanılmaktadır.

Nisvenci / nisvancî / نِسْوَانِجِي (zampara); maslahcı / maslahcî / مَسْلَاحِجِي gibi kimi kelimeler kökü itibarıyla Arapça, eki itibarıyla Türkçedir ve bu hâliyle sadece Arap lehçelerinde kullanılmakta olup Türkçede herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

---

menin sonundaki ci / جِي Türkçe bir ek olmayıp kelimenin sonuna (أفرنج) bitişmiş Arapça nispet ekidir. Hatta yeri gelmişken burada şunu da belirtelim ki Araplar arasında bir deyim –neredeyse atasözü hâlini almış- vardır: أفرنجي بيرنجي / Efrencî birincî. Yani Avrupalı (ecnebî) ne yapar ise mükemmel yapar anlamına gelmektedir. Türkçe birinci, Fransızca efrencî kelimeleri alınarak bir deyim oluşturulmuştur. Bu deyim, Şam Bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Hizmetçi / hızmetcî / خَزْمَتِجِي gibi bazı kelimeler asıl itibarıyla Türkçeye Arapçadan gelmiş ancak Türkçeleşerek –ci ekini almış, bazı harf ve ses değişimlerine uğradıktan sonra yeni kimliği ile tekrar Arapçaya transfer olmuştur. Bu tabir Türkçedeki aynı anlamda Arapça da kullanılmaktadır, fakat Araplar bu kelimenin kökünün Arapça olduğunun farkında bile değillerdir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Arap lehçelerinde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan –ci yapım ekini, Araplar daha çok, كُنْدَرَجِي / kunderci (ayakkabıcı, köşker) بُسْتَانَجِي / bustancî (kâhya, bahçıvan).örneklerinde olduğu gibi ikinci sınıf kabul ettikleri meslekler ya da بَصْمَجِي / basmacî (cahil, okuma yazması olmayan), مَشْكَلَجِي / maşkelcî (problem çıkarıcı) örneklerinde olduğu gibi kötü alışkanlıkları olan kişileri belirtmek için kullanmaktadırlar.

THE TRAVELLING WORD

CASE STUDY: USING OF “JI / Cİ / جي” TURKISH PREPOSITION IN SPOKEN ARABIC IN BELAD AL- SHAM (SYRIA, JORDAN, PALESTINE AND LEBANON)

Citation / ©- Alp, M. (2007). The travelling word case study: Using of “Jı / Ci / جي” Turkish preposition in spoken Arabic In belad al-sham (Syria, Jordan, Palestine And Lebanon), *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 7 (1), 179-226.

Abstract: *Some Turkish terms entered the Arabic as many Arab terms entered the Turkish. We have held this study in Belad al- Sham (Syria, Jordan, Palestine and Lebanon) in 2006–2008. We have studied in these regions terms have –ji which are now an adder, and have gathered speeches in the Arab colloquial language only and studied them. We have used at our study of a method a meeting and a talk a side on a side. We pluralized and studied terms that has Turkish suffix -ji without considering the word's origin or its suffix. We studied the migration of terms between two languages the Turkish and Arabic. According to our finding that the words took the Turkish -ji and it used in Arab Colloquial Languages, they use for expression the qualities not good and non excellent professions. Some of the terms like boyacı (bûyacı / بویاجی) which has the Turkish -ji tool is their origin and their suffix is a Turkish, and some of the words like al Mashkalgi that its orijin is an Arab and its suffix Turkish.*

Key Words: Belad al-Sham; Turkish –ji Suffix; Traveling Word; Arabic; Turkish; Colloquial Language; Classical Arabic.